

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika magistri õppekava

Relika Kerem

**„*Väga haige lapsepõlv*“ - Lapsena perevägivalda kogenute
hinnangud oma lapsepõlve heaolule**

Magistritöö

Juhendaja: Kadri Soo, MA

Tartu 2021

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Relika Kerem

24.05.2021

ABSTRACT

„Very sick childhood“ - The assessments of childhood well-being of the adults exposed to domestic violence as a child

The child's primary growth environment and well-being is shaped by the family. At the same time, other environments e.g school, friendship, neighborhood, play a role in the process of forming. Good and bad events, experienced in childhood including family violence, may affect human subsistence in adulthood.

The aim of the master's thesis was to find out the retrospective assessments of childhood well-being of the adults who have experienced domestic violence as a child and the factors that facilitated the management of their childhood in difficult situations.

I formulated the following research questions in the work. Firstly, I study how people who have experienced violence as a child understand well-being and how the events that have affected their well-being in childhood are depicted. Another question is what has helped them cope with difficult situations as a child.

In the master's thesis I conducted qualitative semi-structured interviews, in which I researched the interviewees' understanding of well-being, their interpretations of childhood well-being and the role of domestic violence as a factor in well-being. In addition to the interview, I used the timeline method to visualize my childhood experiences. The interviewees drew a timeline and noted important events in their childhood that have increased or decreased well-being. Retrospectively, the reconstruction of childhood memories on the timeline gave the interviewees the opportunity to see the factors that increase and decrease the well-being of their childhood. Marking on the timeline helped me to carry out the interview and gave better overview of domestic violence events.

The interviewees were adults who experienced/witnessed violence as children, aged 35-50, four women and one man. I found the participants of the research on the basis of an invitation posted on a social media network, to which a very large number of people responded. This shows that we dare to talk more about domestic violence. There are many people who have experienced violence as children, which are still vividly remembered in their memories and which they want to share with others.

One in five interviewees normalized childhood violence, calling it a method of upbringing. At the same time, the interview revealed that one of the identified factors endangering the well-being of subjects childhood was various forms of domestic violence.

The child's safety and the quality of close relationships were highlighted as factors influencing the child's well-being. When talking about the topic of childhood well-being, the focus of all respondents was mainly on family. They did not pay much attention to school or other environmental factors.

Well-being reducers were not family structure, but rather family problems such as alcoholism, poverty or the problem of parental mental health and poor parental skills. The types of violence were directly discussed as mental and physical violence, but the stories also revealed the neglect of the child. Both mental and physical violence against the child were used by the persons raising the child – mother, grandmother, grandfather, stepfather. The events of the violence took place in the childhood home of the subjects. The experience of witnessing violence was also briefly discussed.

The well-being-described activities had the function of coping with violence, such as attending children's camps, being with grandparents, or playing outdoors with peers. Most of these positive activities mentioned by the interviewees are those that the child can do alone (eg cycling, caring for pets). Various places that were away from home or where the perpetrator did not come, such as being at school for a long time or reading in the library, were also mentioned as aspects that increased well-being.

In general, the subjects had few people to rely on or count on. The stories showed that the role of these persons was to help the subject cope with the violence as a child.

I asked the interviewees to rate their overall satisfaction with their life retrospectively in childhood and now as an adult on a scale of 0 ... 10, where 0 meant "not at all satisfied" and 10 meant "very satisfied". Based on the reminders of the respondents, their general life satisfaction as a child was significantly lower than the average children life satisfaction rating in Estonia.

SISUKORD

ABSTRACT	3
SISSEJUHATUS	7
1 KIRJANDUSE ÜLEVAADE.....	9
1.1 Heaolu	9
1.1.1 Subjektiivne heaolu	9
1.2 Lapse heaolu	11
1.2.1 Lapse heaolu allikad	12
1.3 Vägivald heaolu mõjutajana	13
1.3.1 Laste väärkohtlemine.....	14
1.3.2 Perevägivalla roll heaolu mõjutajana	15
1.4 Probleemi seade	16
2 METOODIKA.....	17
2.1 Uurimismeetod.....	17
2.2 Andmekogumismeetod ja protseduur	17
2.2.1 Ajatelg	19
2.3 Uurimuses osalejad	19
2.4 Analüüsimeetod	20
2.5 Eetilised põhimõtted	20
2.6 Uuriija refleksiivsus	21
3 ANALÜÜS	23
3.1 Lapsepõlvekodu kirjeldus	23
3.2 Heaolu tähendus.....	26
3.2.1 Lapse heaolu määratlus	27
3.3 Lapsepõlve heaolu mõjutanud tegurid	28
3.4 Lapsepõlve heaolu kahandanud tegurid.....	31
3.4.1 Vägivalla kogemused lapsepõlves.....	31
3.4.2 Vägivalla pealtnägemise kogemus	33
3.4.3 Vägivald väljaspool kodu	34
3.5 Lapsepõlve heaolu suurendanud tegurid.....	34
3.6 Eluga rahulolu hinnang	37
4 ARUTELU	39
KOKKUVÕTE.....	43
KASUTATUD KIRJANDUS	45
LISAD	49

Lisa 1 Intervjuu kava	49
Lisa 2 Ajatelg 1	50
Lisa 3 Ajatelg 2	51

SISSEJUHATUS

Paaril viimasel aastakümnel räägitakse üha enam laste heolust, sealjuures on kasvanud lapse subjektiivse heolu uurimine just lapse vaatest (Casas, 2011). Varasemalt uuriti laste heolu peamiselt objektiivsete makroindikaatorite näiteks vaesuses elavate laste arv, perest eraldatud laste arv, laste suremus jms kaudu (Reinomägi, Sinisaar, Toros ja Kutsar, 2013).

Lapse esmaseks kasvukeskkonnaks on tema perekond, samas mängivad rolli ka teised keskkonnad nt kool, sõpruskond, naabruskond. Lapse heolu määrab tema sotsiaalne keskkond, milleks on eelkõige perekond, lapse heolu on mõjutatud pere toimetulekust (Kutsar, 2008). Pere toimetulekut määravate asjaoludena saab välja tuua näiteks vaesuse, alkoholismi või perevägivalla.

Perevägivald ei ole juba pikka aega ühiskonnas ainult pere enda siseprobleem. Perevägivalla all kannatajateks on sageli lapsed, olles nii otsese vaimse, füüsilise või seksuaalse väärkohtlemise ohvrid, kui ka perevägivalla pealtnägijad (Linno, Soo ja Strömpl, 2011). Paraku kaasneb eelpool nimetatud väärkohtlemistega ka laste hooletusse jätmine, mis on samuti lapse väärkohtlemise üks vormidest (Eesti Vabariigi Lastekaitseadus, 2018). Perevägivald, isegi kui see toimub peamiselt vanemate vahel, mõjutab kõiki pereliikmeid, sh ka lapsi. Perevägivald on laste õiguste rikkumine ja see kahandab tõenäoliselt laste heolu.

Lapsepõlve heolu ja perevägivalla kogemusi saab uurida lisaks lastega tehtavatele uuringutele ka täiskasvanute retrospektiivsete meenutuste põhjal. Täiskasvanute mälestused lapsepõlvest näitavad, millised sündmused ja kogemused on olnud nende jaoks emotsionaalselt olulised ja tähendusrikkad, mistõttu on need jäänud aastateks meelde.

Täiskasvanute tagasivaatelist hinnagute ja tõlgenduste põhjal lapsepõlve vägivalla kohta saab lisaks uurida vägivalla mõjutusi nende elukäigule.

Minu magistritöö eesmärk on teada saada lapsena perevägivalda kogenute tagasivaatelist hinnanguid oma lapsepõlve heolule ja keerulistes olukordades toimetulekut hõlbustanud teguritele. Töös uurin täiskasvanute meenutusi perevägivalla kogemustest lapsena ja selle seostest heoluga, samuti tegureid, mis on aidanud lapsena keeruliste olukordadega toime tulla.

Töö koosneb neljast suuremast osast. Teoreetilises peatükis käsitlen heolu üldiselt ja eraldi lapse heolu. Toon välja laste väärkohtlemise mõju heolule. Seejärel kirjeldan oma töö

uurimuse teostamiseks kasutatud kvalitatiivset uurimismeetodit ja poolstruktureeritud intervjuud, millele lisaks kasutasin ajatelje meetodit. Töö raames viisin läbi viis intervjuud lapsena plevägivalda kogenuu inimestega. Seejärel kirjeldan intervjuueeritavate leidmist ja uurimuse läbiviimist nendega. Analüüsis kirjeldan uuringu käigus saadud tulemusi ning arutelu annan saadud tulemustele selgitusi.

Täna oma magistritöö juhendajat Kadri Sood ja retsensenti Dagmar Kutsarit. Samuti täna uurimuses osalejaid ja neid, kes aitasid kaasa osalejate leidmisel. Täna ka oma lähedasi ja kolleege.

1 KIRJANDUSE ÜLEVAADE

1.1 Heaolu

Heaolu teemat käsitletakse tänapäeval järjest laialdasemalt. Kirjanduses kohtab heaolu tõlgendust halva enesetunde, inglise keeles *ill-being*, vastandina, mis tuleneb pigem meditsiinilisest käsitlesest. Halva enestunde vastandina heaolu käsitlesest on palju segadust. Selgust on toonud subjektiivse halva enesetunde ja heaolu koostoime uurimine (Cummins, 2014).

Heaolul mõistel puudub ühtne definitsioon, kuid heaolu on võimalik määratleda erinevatest aspektidest lähtuvalt, üks võimalusi on eristada subjektiivset ja objektiivset heaolu (Kutsar, 2008). Heaolu üldiselt saab hinnata arvestades nii objektiivset mõõdet, pidades silmas inimese olemasolevaid ressursse, kui ka lähtudes subjektiivsest heaolust ehk inimese enda hinnangust oma heaolu kohta (Kõrreveski, 2011). Objektiivse heaolu aspektid puudutavad inimese sotsiaalseid näitajaid, näiteks füüsiline tervis, haridus, käitumine, saavutused ning teatud määral ka neid mõjutavaid tegureid, nagu eluase, lapsevanemaks olemine, keskkond ja sotsiaalmajanduslik olukord ning neid mõõdetakse sageli administratiivsete andmetega (The Good Childhood Report, 2020).

Oma magistritöös uurin täiskasvanute hinnanguid oma heaolule lapsepõlves. Uuritavate antud hinnangute kaudu keskendun peamiselt subjektiivsele heaolule.

1.1.1 Subjektiivne heaolu

Sageli defineeritakse subjektiivset heaolu kui emotsionaalset ja kognitiivset hinnangut oma elu kohta. Subjektiivne heaolu näitab, kui rahul inimene on oma eluga üldiselt või selle aspektidega ning tema hinnangut oma emotsionaalsele seisundile (Good Childhood Report, 2020).

Viimase kolmekümne aasta jooksul on subjektiivset heaolu teaduses palju uuritud, mille tulemusel on subjektiivne heaolu omandanud olulise tähenduse parema tervise ja tervemate sotsiaalsete suhete tagamisel kogu inimkonnas. Diener pakkus 1984. aastal välja kolm peamist subjektiivse heaolu põhikomponenti: rahulolu eluga, positiivsed ja negatiivsed tunded (Diener, 2013).

2013. aastal jagas OECD riikidele suunised subjektiivse heaolu mõõtmiseks. Suunistes kirjeldati, kuidas subjektiivse heaolu andmeid koguda ja analüüsida. Juhises käsitletakse subjektiivset heaolu kolme näitajate rühma abil:

- Afektiivne (negatiivsed ja positiivsed emotsioonid);
- Kognitiivne (rahulolu eluga üldiselt ja rahulolu elu osadega);
- Eudaimooniline heaolu (optimism, autonoomia, eesmärgitaju, aeg elu nautimiseks ja vastupidavus) (OECD..., 2013).

Kuigi 2013. aastal OECD poolt välja antud subjektiivse heaolu mõõtmise juhiseist nähtub, et subjektiivse heaolu mõõtmisel on metodoloogilised piirangud ja puudub ühtne lähenemisviis ja mõõtmisraamistik, tuleks subjektiivse heaolu mõõtmist kasutada ka ametlikus statistikas, et sellega täiendada objektiivse heaolu kohta saadud teavet (OECD..., 2013).

Dieneri (2006) järgi sisaldab subjektiivne heaolu afektiivset ja kognitiivset poolt. Afektiivne pool tähendab rohkem positiivseid emotsioone ja vähem negatiivseid. Afektiivset heaolu juhivad emotsioonid ja tunded (OECD..., 2013).

Positiivne emotsioon tähendab meeldivaid tundeid ja emotsioone, näiteks rahulolutunnet, rõõmu kiindumust, eufooriat. Positiivsed emotsioonid on osa subjektiivsest heaolust, andes inimesele tema erinevate elus aset leidvate sündmuste korral mõista, et ta võib oma eluga rahul olla, kõik on korras (Diener, 2006).

Negatiivsed emotsioonid on ebameeldivad ja tekitavad inimeses negatiivseid reaktsioone, näiteks ärevus, mure, viha, kurbus, pettumus, häbi, süütunne, kadedus. Elus tuleb ette ebameeldivaid olukordi, mis tekitavad negatiivseid emotsioone, kuid nende pikaajaline kogemine võib hakata häirima elu tõhusat toimimist, inimene ei ole oma eluga rahul (Diener, 2006).

Subjektiivse heaolu kognitiivne pool tähendab suuremat rahulolu oma eluga tervikuna ning selle erinevate aspektidega (Diener, 2006). Kognitiivne heaolu on inimese peegeldav hinnang oma elule tervikuna või selle erinevatele aspektidele, inimene hindab oma elu tuginedes oma ootustele enda isikliku elu suhtes.

Afektiivse heaolu mõõtmisel saab hinnata kui õnnelikuna inimene ennast tunneb (OECD..., 2013). Kognitiivset heaolu mõõdetakse sageli inimeste käest küsides, kui rahul sa oma eluga üldiselt oled. Erinevate aspektide puhul peetakse silmas nt rahuolu peresuhetega, sõpradega,

kooli või tööga, tervise, enda välimusega jne. Nii afektiivset kui ka kognitiivset mõõdet peetakse heade psühholoogiliste elutingimuste näitajateks (OECD..., 2013).

Kolmas subjektiivse heaolu komponent – eudaimooniline heaolu, sageli mõistetud ka psühholoogilise heaoluna, tähendab head eneseaustust, kompetentsust, tõhusat toimimist ja eneseteostust, mis sisaldavad Ryff'i (1995) nimetatud mudeli järgi kuut erinevat heaolu mõõdet: autonoomia, ümbritsevaga kohanemine, isiklik areng, positiivsed suhted teistega, elu eesmärk, enda tunnustamine. Kõrge subjektiivse heaoluga inimesed kogevad ülekaalukalt positiivseid emotsioone, peavad endast lugu, on toimetulevad ja oma eluga väga rahul (Ryff, 1995).

Cummins (2014) pakub välja subjektiivse heaolu homöostaasi teooria, mille järgi on igal inimesel oma subjektiivne heaolu baastase, mida aitavad säilitada neuroloogilised ja psühholoogilised protsessid, mis töötavad homöostaasi põhimõttel. Teooria kohaselt hoiavad tavapärase negatiivsete elusündmuste puhul homöostaatilised süsteemid subjektiivset heaolu vastavalt isikliku subjektiivse heaolu taseme piirides. Baastase võib varieeruda, sõltuvalt kogitud elusündmustest, kuid reeglina see stabiliseerub pärast sündmuse mõju möödumist. Kuid kui inimene kogeb pikemat aega kestvaid stressirohkeid sündmusi, siis inimese subjektiivse heaolu tase langeb alla tema homöostaatilise vahemiku, millega võib kaasneda depressioon. Sõltuvalt indiviidist võivad homöostaatilised süsteemid olla vastupidavad või õrnad (Cummins, 2014).

1.2 Lapse heaolu

Lapse heaolu saab käsitleda Bronfenbrenneri (1979, 1984) sotsioökoloogilise süsteemiteooria raamistikus, mille kohaselt on lapse areng seotud sotsiaalse õppimisega. Sotsiaalne õppimine toimub eelkõige last vahetult ümbritseva keskkonna kaudu, nt kodu ja kool, mida Bronfenbrenner nimetab mikrosüsteemideks. Last mõjutavad tegevused, mida tehakse lapsega või lapse juuresolekul. Kuid lapse arengut mõjutavad otseselt ka tema kasvukeskkonnas kogetavad suhted, nt lapsevanemate ja teiste pereliikmete omavahelised suhted. Mesosüsteemid on lapse mikrosüsteemide seos keskkonnaga, milles laps osaleb. Eksosüsteemideks nimetab Bronfenbrenner lapse mikrosüsteeme ümbritsevat keskkonda, kuhu laps kunagi ei sisene, kuid on sellest mõjutatud teiste inimeste kaudu, nt lapsevanema töökoht või tervishoiu korraldus. Makrosüsteem on kõige laiem tasand hõlmates endas kõiki eelnevaid tasandeid. Makrosüsteem sisaldab erinevaid kultuuris loodud ja kehtestatud sotsiaalseid norme, reegleid, tavasid, samuti

sotsiaalpoliitilisi korraldusi jms, mis avaldab mõju kõikidele teistele süsteemidele. Bronfenbrenneri ökoloogilise süsteemi viies osa ehk kronosüsteem ümbritseb kõiki eelpool nimetatud süsteeme, mille kohaselt laps ja teda ümbritsev keskkond on mõjutatud aja jooksul toimunud muudatustest, nt perestruktuuri muudatused (Bronfenbrenner, 1979; 1984).

Bronfenbrenneri teooria kohaselt on perekond lapse mikrokeskkond ehk lähim keskkond. Perekonnal on lapse arengus kõige olulisem roll. Eesti Vabariigi Lastekaitseaduse (2014) järgi on perekond lapse arengu ja kasvu loomulikuks keskkonnaks. Heaolu ja lapse õiguste tagamise vastutus on esmajärjekorras lapsevanemal või last kasvataval isikul (Lastekaitseadus, 2014).

Lapse õiguste paremaks tagamiseks tuleb muuta ühiskonnas kehtivad hoiakud, nt lapse füüsiline karistamine. Hoiakute muutmiseks on oluline uurida ja analüüsida lapsevanema ja lapse vahelisi suhteid, tuginedes lapse hinnangutele ja vaadetele (Sinisaar, Sepp, Paron ja Reinomägi, 2013).

Casas (2011) peab eriti oluliseks laste heaolu käsitlemisel tugineda lisaks täiskasvanute arvamusele lastest ka laste endi arvamusele, tuues välja elukvaliteedi definitsoonis sisalduva isikute endi taju oma heaolu kohta, hinnanguid ja püüdlusi, mille teada saamist ei ole võimalik saavutada pelgalt uurides täiskasvanute arvamust laste kohta. Lähtudes uuest lapsepõlve sotsioloogilisest lähenemisest tuleb lapsesse suhtuda, kui laps siin ja praegu, laps kui subjekt oma õiguste ja kompetentsusega (Casas, 2011).

Soo ja Kutsar (2020) laste subjektiivse heaolu ülevaatest nähtub, et oluline on märgata lapsi, kelle subjektiivse heaolu tase on mingil põhjusel madalam kui teistel tema eakaaslastel, mis omakorda võib tähendada lapse jaoks tema heaolu määrava olulise eluosa düsfunktsioneerimist (Soo ja Kutsar, 2020). Noorteseire aastaraamatu (Kutsar ja Soo, 2020) põhjal 8-, 10-, ja 12-aastased lapsed, kelle mured kodus, koolis või eakaaslastega suheldes võisid olla ajutised, hindasid oma eluga rahulolu skaalal 0...10 keskmiselt tulemusega 8,8 - 9,5. Lapsed, kelle üldine rahulolu eluga jääb alla 7–8 punkti, nendel on tõenäoliselt mured kodus, koolis või sõpradega suuremad ja nende toimetulemine on piiratud, mis annab märku, et nende laste subjektiivse heaolu tase on langenud alla homöostaatilise baastaseme (Kutsar ja Soo, 2020).

1.2.1 Lapse heaolu allikad

Kuna perekond on lapsele kõige tähtsam ja lähim sotsiaalne keskkond, siis on perekonnal kõige suuremad võimalused muuta lapse heaolu, mis omakorda paneb perekonnale suure vastutuse nii

lapse heaolu kasvatamisel kui ka kahandamisel. Laste heaolu sõltub eelkõige perekonnast, kus nad kasvavad, samuti on laste jaoks olulisel kohal sotsiaalselt majandulikud tegurid, et olla neid ümbritseva ühiskonnaga piisavalt seotud (Soo ja Kutsar, 2020).

Lapse heaolu üle otsustavad tavaliselt lapsevanemad või lastega tegelevad spetsialistid, arvestamata lapse arvamust. Lapse heaolu tagamisel tuleb lähtuda nii healust olevikus kui ka sellest, et lapsepõlve heaolu mõjutab lapse arengut ja tulevikku (Ben-Arieh, Casas, Frønes ja Korbin, 2014).

Lapse jaoks on oluline tema vanemate vanemlikud oskused ja üldisemalt vanemate elus toimetulek, mis tagavad lapsele arenemiseks soodsa keskkonna, luues vundamendi laste tulevasele elule ja täiskavanuna toimetulemisele. Laps omandab erinevatel arenguetappidel läbi oma perekonna ja muude lähedaste suhete vastavad peres toimivad oskused (Soo ja Kutsar, 2020).

1.3 Vägivald heaolu mõjutajana

Perevägivald ja lähisuhtevägivald on terminid, mida Eestis sageli kasutatakse sünonüümidena. Lähisuhtevägivalla terminit kasutavad näiteks politsei, ohvriabi, prokurörid jm erinevad isikut abistavad asutused (Lähisuhtevägivalla ennetamise..., 2019). Naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioonis (2011) on perevägivalda defineeritud kui igasuguse vägivalla toimumist perekonnas või kodus. Vägivald võib toimuda täiskasvanud elukaaslaste vahel, võib olla suunatud laste vastu või ka eakate pereliikmete vastu, aga võib toimuda ka õdede-vendade vahel. Lisaks see, et vägivald võib esineda peres praeguste või endiste pereliikmete vahel ja toimuda kodus või väljaspool seda (Euroopa Nõukogu..., 2011).

Perekonnas võib olla erinevaid perevägivalla liike – füüsiline, vaimne, seksuaalne, majanduslik. Laste puhul on lisaks välja toodud hooletussejätmine, perevägivalla vahetu nägemine, kuulmine ja vägivallasündmuste tagajärgede nägemine (Linno jt, 2011).

Antud töö raames on kasutusel termin perevägivald, lähtudes asjaolust, et minu uuritavad on isikud, kes on oma lapsepõlves kogenud perevägivalda, olles ise otsesed ohvrid, nähes pealt perevägivalda või kogenud mõlemat.

1.3.1 Laste väärkohtlemine

1989.aastal ÜRO Laste õiguste konventsiooni vastu võtmisega hakati ülemaailmselt tähtsustama laste inimõiguseid, rõhutades nende õiguste tagamisel perekonna olulisust ning valitsuse rolli perekonna toetamisel. Eesti ühines ÜRO lapse õiguste konventsiooniga 1991. aastal. Lapse õiguste konventsiooni artiklis 19 on sätestatud kohustus lapsevanemal või seaduslikul hooldajal tagada lapsele kaitstud igasuguse füüsilise ja vaimse vägivalla, samuti hooletusse jätmise ja hooletu või julma kohtlemise eest (Lapse õiguste..., 1991).

2006. aastal ÜRO peasekretäri Lastevastase vägivalla uuringu kohaselt ei ole õigustatud ükski lastevastane vägivald ja igasugune lastevastane vägivald on ennetatav. Lisaks seati raportis eesmärgiks igasuguse lastevastase vägivalla seadusega keelustamine (Pinheiro, 2006).

Eestis sätestati laste kehalise karistamise keelustamine alles 2014. aastal vastu võetud Lastekaitseaduse jõustumisega, mille kohaselt on sellest ajast alateist Eestis laste väärkohtlemine keelatud. Sama paragrahvi lõige 1 sätestab “Lapse hooletusse jätmise, lapse vaimne, emotsionaalne, kehaline ja seksuaalne väärkohtlemine, sealhulgas lapse alavääristamine, hirmutamine ja kehaline karistamine, samuti lapse karistamine mis tahes muul viisil, mis ohustab tema vaimset, emotsionaalset või füüsilist tervist, on keelatud“ (Lastekaitseadus, 2014).

2020. aastal avaldatud vägivalla ennetamise aruande järgi 194 liikmesriigilt saadud andmete (2018-2019) kohaselt omab 89% liikmesriikidest mitut sektorit, mis vastutavad lastevastase vägivalla käsitlemise eest. Olenemata laialdasest tegutsemisest lastevastase vägivalla vähendamisel on probleemi ulatus suur. Samas on endiselt suureks mureks laste väärkohtlemine terves maailmas, samas raportis on välja toodud, et hinnanguliselt kogeb kahest lapsest üks igal aastal vägivalda (Global..., 2020).

Laste väärkohtlemisel käsitletakse ka hooletussejätmist perevägivalla ühe liigina. Hooletussejätmine on lapse heaolu ohustavaks või kahjustavaks teguriks (Linno jt, 2011).

Laps on peres toimuva vägivallaga otseselt seotud, isegi kui lapsel ei ole füüsilisi kehalisi vigastusi (Salla ja Raudsepp, 2019). Perevägivalla juhises kohalikele omavalitsustele on välja toodud, et peres laste väärkohtlemise üks liike on ka perevägivalla pealt nägemine või kuulmine. Perevägivallaga kaasneb vägivaldsele sündmusele järgnev pinge kodus õhkkonnas, nähtavad kehalised kahjustused ohvril või vägivalla intsidendis kannatada saanud esemed. Lastele ei

selgitata toimunut, mis võib kaasa tuua laste enesesüüdistuse või võivad lapsed normaliseerida enda jaoks vägivaldset käitumist (Linno jt, 2011).

Lastepsühhiaater dr Anne Daniel-Karlsen (2018) on tõdenud, et lastest, kes tema vastuvõtule tulevad on 75% seotud perevägivallaga, sageli on nende laste vanematel perevägivalla kogemus oma lapsepõlvest. Samuti nendib ta, et perevägivallast järjest enam avalikult rääkimine, ei ole toonud lahendust vägivaldses peres kasvavate laste toetamiseks, seda põhiliselt lastega tegelevate spetsialistide puuduse tõttu (Traks, 2018).

1.3.2 Perevägivalla roll heaolu mõjutajana

Gregory, Arai, MacMillan, Howarth ja Shaw (2020) tõid oma uurimuses välja, et perevägivalda otseselt kogunud või pealt näinud lastele on vägivalla mõju kauakestev ja põhjalik, seda eriti emotsionaalselt. Mõju väljendus negatiivsete tunnete tundmisena, näiteks hirmuna, ärevusena, mis tähendas perevägivallas osalejatele pidevat valvsust, et vägivallatseja järgmise vägivallateo riske vähendada.

(Gregory jt, 2020) tehtud uurimuse tulemusel kirjeldasid osalejad raskustega toimetulemise võtteid, mida nad endale ise lapsena leiutasid, näiteks enda eest seismine. Perevägivallaga kokku puutunud laste võimalusi on kirjeldatud lähtudes Maslow vajaduste hierarhiast, mille kohaselt põhivajaduste tagamine soodustab raskustes elavate laste tugevuste arenemiseks vajalike oskuste omandamist. Maslow vajaduste hierarhia järgimine ühiskonnas üldisemalt tähendab laste kasvamise ja arenemise parema füüsilise kasvukeskkonna loomist, kuid samas jätab tähelepanuta perevägivallaga kaasneva laste emotsionaalse ohutuse, mis omakorda piirab Maslow vajaduste hierarhias nimetatud oluliste tegurite kättesaadavust lapsele. (MacMillan, Wathen ja Varcoe, 2013, viidatud Gregory jt, 2020 kaudu).

Lapse heaolu hindamise käsiraamatus (2017) on lapse arenguvajaduste hindamisel eraldi välja toodud lapse vägivalla kogemise ja pealtnägemise blokk. Lapse kasvamine vägivaldses peres võib kahjustada lapse nii sotsiaalset, vaimset kui ka füüsilist arengut. Last ei ohusta vägivaldses peres mitte ainult vägivalla nägemine ja selle mõju lapse vaimsele arengule, vaid ta võib ka ise saada füüsilisi vigastusi.

Paraku kalduvad vanemad arvama, et nende lapsed ei kuule, ei näe või ei mõista peres toimuvat. FRA naistevastase vägivalla 42 000 Euroopa Liidus elava naise (vanuses 18–74) hulgas tehtud

uuringu andmetel paarisuhtevägivalda kogenud naistest 73 % märkis, et lapsed teadsid vägivallast (Naistevastane..., 2014).

1.4 Probleemi seade

Õnneliku lapsepõlve garantii on head ja toetavad suhted peres. Siis on laps toimetulev ka koolis ja sõprade ringis. Lapse heaolu on tähtis lapsepõlves, aga see on oluline ka tema tulevikku vaadatuna, võimaldades tal areneda hakkamasaavaks täiskasvanuks. Paraku on nii, et kõik lapsed ei kasva harmooniliste suhetega peres. Arvestades perevägivalda negatiivset mõju lapse arengule ja heaolule lapsena (Linno jt, 2011) oleks oluline uurida, millise jälje jätaavad lapsepõlvekogemused täiskasvanute heaolule ja kuidas nad tagasivaateliselt oma lapsepõlve meenutavad. Oma magistritöös uuringi, millised heaolu mõjutanud sündmused meenuvad lapsena vägivalda kogenud inimestele oma lapsepõlvest ning kuidas nad neid sündmusi tõlgendavad.

Töö eesmärk on teada saada lapsena perevägivalda kogenute tagasivaatelisi hinnanguid oma lapsepõlve heaolule ja keerulistes olukordades toimetulekut hõlbustanud teguritele.

Oma töös olen sõnastanud järgmised uurimisküsimused:

- Kuidas mõtestavad lapsena vägivalda kogenud inimesed heaolu?
- Millised sündmused on intervjueeritavate hinnangul mõjutanud nende heaolu lapsepõlves?
- Mis on aidanud intervjueeritavate hinnangul neil lapsena keerulistes olukordades toime tulla?

2 METOODIKA

2.1 Uurimismeetod

Oma uurimuses keskendun lapsena vägivalda kogenud inimeste retrospektiivsetele meenutustele lapsepõlve heaolust, perevägivallast ja keeruliste olukordadega toimetulemisest. Kuna töö fookuses on isiklikele kogemustele antavad hinnangud ja tähendused, siis kasutan kvalitatiivset uurimismeetodit. Autobiograafilised mälestused on isiklikult olulised mälu esitused (Williams, Conway & Cohen, 2008).

Syrjälä jt (1994, viidatud Laherand, 2008 kaudu) järgi on sobilik kasutada kvalitatiivset uurimismeetodit, et saada teada inimese elus toimunud sündmuse või nähtuse kirjeldusi, sündmuse toimumise põhjuseid ja tagajärgi ning hinnata inimese arusaamu ja tõlgendusi kogetust. Kvalitatiivse uuringu puhul on oluline lähtuda uuritava enda maailmavaatest (Denzin & Lincoln, 2018).

Lapsepõlves perevägivalda kogenud inimeste isiklike kogemusi uuritakse sageli retrospektiivselt, täpsemalt uuritakse perevägivalla pikaajalist mõju ja uuritavate lapsepõlves kogatud ohvrustumisega toimetulemist täiskasvanutena (Maker jt 1998, Clements jt, 2008, viidatud Anderson ja Bang, 2012 kaudu).

2.2 Andmekogumismeetod ja protseduur

Oma uurimustöös palusin intervjueeritavatel meenutada nende isiklike perevägivalla kogemusi lapsepõlves. Retrospektiivsete autobiograafiliste meenutuste puhul omab olulist rolli mälu säilinu taastamine, mille puhul on Bachmann ja Maruste (2003) toonud reprodutseerimise erinevustena välja kolm aspekti: äratundmise, meenumise ja mäletamise ehk meenutamise. Minevikus toimunud kogatud sündmuste meenutamine saab võimalikuks episoodilise mälu vahendusel, sidudes minevikus toimunu mäletamise subjektiivse ajaga ja isikliku elu sündmustega (Tulving, 1994; Bachmann ja Maruste, 2003).

Retrospektiivsed meenutused lapsepõlves kogatud perevägivallast tuginevad intervjueeritavate enda jagatud mälestustele ja mineviku sündmuste kirjeldamisele. Mineviku meenutustele antakse tähendus olevikus, sellel hetkel kui neid meenutatakse (Schacter, 1996, viidatud Perälä-Littunen,

2008 kaudu). Inimeste mälestused on selektiivsed, mäletades seda, mida tahame mäletada, millel on meie jaoks oluline personaalne tähendus, mis on meid emotsionaalselt oluliselt mõjutanud, samas võib mäletamist mõjutada ka kultuur ja publik. Oma eluloost retrospektiivselt rääkides jutustatakse sündmustest subjektiivselt, andes hinnanguid minevikus toimunud ja selle mõjule (Soo ja Kutsar, 2019).

Inimesel ei ole võimalik valida, mida mäletada ja mida mitte, üldiselt inimene ei kontrolli oma pikaajalise mälu protsesse, neid, mis tagavad püsiva info säilitamise. Samas on inimesel olemas bioloogiline funktsioon – unustamine, mis hakkab mälus tööle muuhulgas ka traumeerivaid või ebameeldivaid sündmuseid kogedes (Bachmann ja Maruste, 2003).

Andmete kogumisel kasutasin kvalitatiivset poolstruktureeritud intervjuud. Koostasintervjuu kava (Lisa 1), mida intervjuu ajal järgisin, lubades endale ka lisaküsimuste esitamist. Poolstruktureeritud intervjuu on paindlik meetod, kus intervjuu käigus on võimalik küsimuste järjekorda muuta ja esitada täiendavaid küsimusi (Lagerspetz, 2017). Intervjuu tegemisel lasin intervjuueeritavatel rääkida perevägivaldast sündmustest ja heaolu tähendusest.

Poolstruktureeritud intervjuuga kogusin intervjuueeritavate andmeid heaolu mõtestamise, nende lapsepõlve heaolu tõlgenduste kohta ning perevägivaldast rolli kohta heaolu mõjutajana. Eriolukorra tõttu tuli mõned intervjuud läbi viia intervjuueeritavate kodus või leida mõni muu sobilik koht, mis oleks eelkõige intervjuueeritava anonüümsust tagav. Intervjuud kestsid keskmiselt poolteist tundi, mille jooksul intervjuueeritav rääkis oma lapsepõlvest ja samaaegselt koostas oma lapsepõlve ajatelje kirjutades sellele märksõnu.

Kõik intervjuud helisalvestasin ja transkribeerisin. Uuritavatele andsin nimed, millega saan nende isikuid mitte tuvastades intervjuudest välja lõigatud tsitaate oma töös kajastada. Intervjuud viisin läbi 2020. aasta märtsikuu jooksul.

Saamaks teada, kui rahul on intervjuueeritavad oma lapsepõlve ja täiskasvanuea eluga, palusin uuritavatel hinnata oma eluga üldist rahulolu tagasivaatamiselt lapsepõlves ning nüüd täiskasvanuna skaalal kus 0 tähistab „ei ole üldse rahul“ ja 10 - „on väga rahul“. 11-punktilise eluga rahulolu skaala kasutamise positiivseks küljeks on selle lihtsus (OECD..., 2013).

2.2.1 Ajatelg

Lood, mida inimesed jutustavad on laiaulatuslikud, kuid nende kirja panemisel ja teistele arusaadavaks tegemisel aitab suuresti kaasa nägemise kaudu tajutavaks tehtud illustratsioon (Laherand, 2008). Oma magistritöös kasutasin andmete kogumisel lapsepõlvkogemuste visualiseerimiseks ajatelge. Berends (2011) leiab, et ajatelje kasutamine koos intervjuuga annab võimaluse saada kvaliteetsemaid andmeid uurimistulemustes, seda eriti tundlike teemade puhul, milleks on kindlasti ka minu poolt uuritud perevägivald heaolu mõjutajana.

Kasutades ajatelge koos intervjuuga saab kujutada inimese elulugu visuaalselt, lisaks annab see võimaluse toimunud sündmused asetada ajalisse järjestusse (Gramling & Carr, 2004, viidatud Patterson, Markey, ja Somers, 2012 kaudu). Ajatelg annab intervjuueeritavatele võimaluse tuua välja just tema jaoks olulised sündmused ja need ajateljel viia vastavusse kõikide teiste elulooliste lugudega. Lisaks lihtsustab ajatelg nende erinevate lugude ja sündmuste haldamist ja annab loo rääkijale endale parema ülevaate kogetust (Berends, 2011).

Palusin intervjuueeritavatel joonistada nende lapsepõlve ajatelg, märkides sellele nende lapsepõlves olulised sündmused, mis on heaolu suurendanud või vähendanud, nii positiivsed kui ka negatiivsed, kõik, mis on nende jaoks olnud emotsionaalsed või neid rohkemal määral mõjutanud. Tõin intervjuueeritavatele erinevaid näiteid ajatelje koostamisest, mõned neist olid välismaisest kirjandusest ja ühe konstrueerisin ise, jättes uuritavatele otsustada ajatelje ülesehitamise viisi. Ajateljele said intervjuueeritavad lisada sündmuseid kogu intervjuu jooksul. Võimalusel sekkusin ise, soovitades uuritaval ajateljele märkida vestluses kõlama jäänud oluline sündmus. Sündmuste ajalise järjestuse meenutamisel võib esineda mäluhäireid ehk amneesiat. Perevägivalda kogenud inimeste puhul saab rääkida kaitseamneesias, millega on mälust kustunud isikut kahjustav ja traumeeriv info. Lisaks on kõrgenenud stressi oludes halvenenud inimese võime mäletada sündmuste detaile (Bachmann ja Maruste, 2003).

2.3 Uurimuses osalejad

Intervjuueeritavateks olid lapsena vägivalda kogenud/pealt näinud täiskasvanud, neli naist ja üks mees. Vastajad olid vanuses 35 – 50 eluaastat. Osa vastanutega olen nii isiklikult kui ka tööalaselt eelnevalt kokku puutunud. Uurimuses osalejad leidsin sotsiaalmeediavõrgustikku üles pandud kutse alusel. Kahjuks tulenevalt riigis kehtivast eriolukorrast (Covid-19), tuli paljudele

soovijatele vastata eitavalt, kuna ei olnud võimalik leida kohta, kus intervjuu läbi viia või ei olnud inimesed ise nõus näost-näku kohtumiseks, mida eeldas ajatelje koostamine ühe osana andmekogumisest.

2.4 Analüüsimeetod

Empiiriliste andmete analüüsimisel kasutasin temaatilise analüüsi meetodit. Eelnevalt transkribeeritud tekstid kodeerisin ning seejärel jagasin saadud info erinevatesse kategooriatesse ja alakategooriatesse, mida asusin vastavalt analüüsima, leides vastuseid küsimusele „kuidas?“ (Lagerspetz, 2017). Denzin ja Lincoln (2018) on rõhutanud, et uurimisel saadava info tõlgendamisel on oluline anda edasi just seda sisu, kuidas uuritav ise enda elus toimunut tõlgendab.

Analüüsi paremaks mõistmiseks ja sisu edasi andmiseks tõin eraldi kaldkirjas jutumärkides välja tsitaate, märgikombinatsiooniga /.../ tähistasin tsitaadist välja jäetud ebaolulisena tunduvad tekstiosad. Lisaks kodeerisin olulise info ajatelgedelt. Intervjuudest ja ajatelgedelt saadud info koondasin tabelisse (Tabel 1).

2.5 Eetilised põhimõtted

Perevägivald ja heaolu on ühiskonnas väga aktuaalsed teemad. Perevägivald teema uurimine mõjutab ühiskonda tervikuna, kuid eriti puudutab teema käsitus uuritavaid ja teisi, kes on perevägivald teemadest mõjutatud (Lagerspetz, 2017). Kõigile uuritavatele olen taganud anonüümsuse ja eemaldanud töös esitatud väidetest kõik uuritava isikut identifitseerida võimaldava materjali, sh nimed, kohanimed, piirkonnad. Ühelgi intervjuueeritaval ei olnud kahtlusi konfidentsiaalsuse osas, pigem öeldi, et neil ei ole midagi varjata, mis tuleneb ilmselt ka asjaolust, et intervjuueeritavad räägivad sündmustest, mis on toimunud nende minevikus. Rõhutasin intervjuuerimisel, et intervjuueeritav avab ennast täpselt nii palju, kui ta ise soovib. Näiteks kui ta soovib lause poole sõna pealt katkestada, siis see on täiesti arvestatav ja ma ei esita konkreetse teema kohta rohkem küsimusi.

Intervjuu kava ehitasin üles nii, et intervjuu lõpus oleksid pigem positiivsed teemad. Intervjuu lõppedes palusin anda intervjuueeritavatel tagasisidet nende koostatud ajateljele ja ajatelje meetodile antud teema valguses. Lisaks küsisin, kuidas neile lapsepõlves kogetud perevägivald

sündmuste ajateljele paigutamine tundus. Sain kinnitust, et nende jaoks lapsepõlve sündmuste meenutamine ei olnud raske. Pigem öeldi, et sündmustest mitte rääkimine ei tee kogetut nende jaoks olematuks, see on nende lapsepõlv ja sellisena nad seda näevadki.

2.6 Uuriija refleksiivsus

Perevägivalla teema käsitlemine ei ole minu jaoks uus, olen 15 aastat tegelenud inimestega, kellel on erinevad sotsiaalsed probleemid, mistõttu ei olnud ka intervjuude läbi viimine minu jaoks keeruline.

Esialgu lootsin leida intervjueeritavaid oma eelneva ja praeguse töökogemusega seoses, samuti pöördusin erinevate Ohvriabi spetsialistide poole. Kui selgus, et loodetud uuritavaid sealt ei leia, koostas inimeste uuringus osalemise üleskutse ning postitasin sotsiaalmeedias. Mind üllatas suur tagasiside pärast uuringus osalemise kutse postitamist, mis näitab, et perevägivallast julgetakse rohkem rääkida, ühiskonnas on arusaam perevägivallast paranenud ja tundlike teemade uurimine on õigustatud. Samas on väga kurb tõdeda, et perevägivalla kogemus on nii paljudel inimestel, antud kontekstis pean silmas neid, kes on valmis perevägivallast rääkima.

Tundsin ennast uurimust läbi viies kindlana ja olin väga põnevil ajatelje meetodi kasutamisest. Uurimust tehes sain enda jaoks tõmmata paralleele sotsiaaltöölase nõustamisega ja pidin tõdema, et poolstruktureeritud uurimuse läbi viimine, analüüsimine ja järelduste tegemine on mõneti lihtsam kui sotsiaaltöötajana inimeste muredega tegelemine. Teema valdkond oli piiritletud, mis lihtsustas fookuse hoidmist, samas intervjuusid transkribeerides ja analüüsisid, selgus kui palju erinevaid tähendusi on kindlalt piiritletud vestluses võimalik välja tuua. Intervjueeritavad olid üldjuhul avatud, mis näitab, et nad olid valmis oma lapsepõlve perevägivalla kogemusi jagama.

Ajatelje meetodi kasutamine oli ühele intervjueeritavale tuttav psühholoogi juures käimisest. Teiste jaoks oli ajateljele kirjutamine uus kogemus. Ajateljele märgitu andis uuritavatele terviklikuma pildi nende lapsepõlves toimunud sündmustest. Minule kui uurijale andis ajatelje meetodi kasutamine võimaluse pöörata tähelepanu konkreetsetele uuritavate heaolu puudutavatele sündmustele ja nende tagasivaatamiselt omistavatele tähendustele. Samuti oli märgata intervjueeritavate endi tähelepanu fokusseerimist ja sündmuste täpsemat kirjeldamist, tuginedes nende endi poolt ajateljele märgitule. Ühe intervjueeritava puhul oli märgata, et

jutustamine ja samaaegselt ajateljele sündmuste märkimine oli raskem, mis võis olla tingitud asjaolust, et ta ei suutnud kahele tegevusele korraga keskenduda või olid sündmused, mida ta meenutas tema jaoks liiga palju emotsioone tekitavad. Seetõttu on tema ajatelg vähem informatiivne, samas intervjuu oli väga sisutihe ja kestis kõige kauem.

Intervjuudest jäi enim kõlama lapseõlve kogemuste ja nende endi lapsevanemaks olemise seoste loomine. Uuritavad analüüsisid enda käitumist lapsevanemana ning rõhutasid, et nemad oma lastega nii ei käituks, eriti mis puudutas nende endi lapseõlve negatiivseid kogemusi. Lapseõlves kogitud perevägivald jätab sageli sügavad jäljed inimese hinge, mis tihti annavad endast märku just täiskasvanuna, selleks et lihtsustada täiskasvanuna toimetulekut lapseõlves kogitud traumadega, inimesed vähendavad lapseõlves kogitud negatiivseid tundmuseid (Enosh ja Buchbinder, 2005, viidatud Anderson ja Bernhardt, 2020 kaudu).

3 ANALÜÜS

3.1 Lapsepõlvekodu kirjeldus

Järgnevalt käsitlen intervjuueeritavate lapsepõlve perekonda. Täpsemalt kirjeldan, kuidas nad seda mäletavad, millise tähenduse on andnud oma pereliikmetele ja enda ning pereliikmete vahelistele suhetele. Lisaks käsitlen intervjuueeritavate endi retrospektiivseid meenutusi lapsepõlvekodu elamistingimuste ja materiaalse toimetuleku kohta.

Intervjuueeritavate pered olid erineva struktuuriga. Oli neid, kelle lapsepõlv möödus üksikvanemaga või kasuvanemaga peres. Üks intervjuueeritav kasvas mõlema bioloogilise vanemaga koos. Intervjuueeritavad, kes elasid kasuisaga või kasvatas ema neid üksi, ei rääkinud oma bioloogilisest isast, mitte rääkimise põhjus intervjuus ei selgunud. Võimalik, et ei teatud isast midagi, isa ei mänginud nende jaoks olulist rolli, ei soovitud rääkida või ei tulnud see jutuks. Kui kasuvanem ilmus lapse ellu lapse esimestel eluaastatel, suhtus laps temasse kui oma bioloogilisse vanemasse. Kahel intervjuueeritaval suri lapsepõlves üks vanematest ära, millele järgnes vägivaldse last kasvatava isiku pereellu tulemine.

Viktoria: „*Mul ema suri, kui ma olin üheksa aastane, siis sellest hetkest kõik ju muutus minu jaoks.*”

Sageli peavad lapsed ka oma vanavanemaid enda pereliikmeteks. Rohkemal või vähemal määral rääkisid kõik intervjuueeritavad oma vanavanematest. Mõnel juhul oli vanavanem vägivaldseteks, kuid räägiti ka vanavanemast, kes oli soe ja turvaline.

Laura: „*Vanaema oli üks positiivsemaid inimesi.*“ /.../ „*Jaa, vanaema oli minu jaoks tähtis, sest vanaema ei olnud selline. Ta luges muinasjutte ja.*”

Laste arv peredes oli varieeruv, alates ühelapselisest kuni kaheksalapselise pereni. Tähelepanuväärne oli, et osad intervjuueeritavad tõid välja asjaolu, kuidas nad pidid lapsena hoolitsema oma nooremate õdede-vendade eest. Nad pidid lapsena täitma rolle, mis ei kuulu just lapse kohustuste hulka, tundes nagu oleks nende lapsepõlv „röövitud“. Samas jäi intervjuudest kõlama nende praegune tugev side nooremate õdede-vendadega, mis ilmselt tekkis lapsena nende omavahelise hoolitseva suhtumise tulemusel. Samuti olid õed-vennad neile rasketel hetkedel toeks.

Merili: „Ma ei nimetaks seda [oma lapsepõlve] üldse lapsepõlveks, sellepärast, et mingis vanuses ma juba seda nooremalt vanda koguaeg kantseldasin.“

Annika: „Meie peres oli niimoodi, et neid lapsi sündis umbes iga kahe aasta tagant. Et niikaua, kui sündis järgmine laps, niikaua oli siis emaga see laps ja siis, kui sündis järgmine, siis ta oli minuga.“ /.../ „Aga need pooleteist-kahe-aastased, neid ma kantseldasin koguaeg, nii palju kui ma mäletan.“

Üldjuhul intervjuueeritavad kirjeldasid oma lapsepõlvekodu elamistingimusi napsõnaliselt. Võimalik, et lapsepõlves aset leidnud perevägivald ja probleemsed suhted peres olid vastajate jaoks olulisemad meenutada kui tollased elamistingimused. Mõned uuritavad mainisid, et neil ei olnud oma tuba, majas puudus vesi ja kanalisatsioon ning elamine oli külm. Räägiti ka kolimisest, mille põhjus oli sotsiaaltöötajate eest põgenemine, kuna lapsi sooviti perest eraldada. Ühe intervjuueeritava elamistingimused olid lapsena mingil perioodil väga kasinad, tal tuli elada rämpsu ja riiete hunnikute keskel, lisaks puudus majas elekter.

Annika: „Me õppisimegi küünlavalgel, et pärast isa salaja varastas voolu (naerab), võttis tõmbas kuskilt traadist meile ja meil üks lamp põles siis toas kodus, laualamp. See oli kõige hullem aeg kui me seal majas elasime.“ /.../ „Seal oli nii külm. Isegi kui oleks olnud seal pesemisvõimalus, me ei oleks saanud pesta, sest seal oli nii külm lihtsalt.“

Annika ja Jaanus elasid lapsena päris mitmes kohas: oma kodus, vanavanemate juures, tädi pool, kooli ühiselamus, kasuperes. Tuli elada ka eakate hooldekodus, kus lastele tagati küll minimaalsed, ent samas head elamistingimused, samuti oli olemas kodusel elus puuduv sotsiaalne tugi ja järelevalve.

Annika: „Ja me [õdede-vendadega] olime kõik koos, me elasimegi nagu perena seal [eakate hooldekodus]. Kuigi meil seal oli nii vähe ruumi, et söögilaudadest tehti poistele seal voodi (naerab). Mina olin oma toas, hästi pisikeses. Aga seal oli väga hea olla.“

Pidev kolimine, lapse elamine erinevates kohtades ja erinevate inimeste juures näitab pereelu kaootilisust ja kodutunde kujunemise probleemsust. Eelnev tsitaat näitab, et kui suhted peres ei ole head, siis laps võib tunda end mujal paremini kui oma kodus, aga seda juhul, kui mujal on tagatud turvaline ja hooliv keskkond.

Nagu elamistingimustest, nii räägiti ka pere rahalistest võimalustest vähe, suurem rõhuasetus intervjuudes oli lähedastel suhetel ja last ümbritseval keskkonnal üldisemalt. Kui esitasin

intervjueeritavatele küsimuse pere materiaalse olukorra kohta, libisesid nad sujuvalt üle teemale, mis puudutas omavahelisi suhteid perekonnas. Pere materiaalne olukord tuli välja muude teemade käsitlemisel, näiteks toidust rääkides, tuues välja, et toitu oli vähe või oli see liiga ühekülgne. Järgmises tsitaadis räägib Laura, kuidas ta jäi sageli päeval söömata, mis pigem näitab vanemate hoolimatust kui rahaliste võimaluste vähesust.

Laura: „Sest nagu söögi poolest nad [ema ja kasuisa]ei muretsend, kas on.“ /.../ „Sellel hetkel ma sain nagu aru, et asi ei ole ikkagi selles, et kogu aeg on vähe, nagu mulle kodus väideti. Et asi oli lihtsalt selles, et inimesed ei hoolind nagu. Neil oligi ükskõik, kas, kuidas sa saad.“ /.../ „Kuskil seitsmendast klassist otsustas ta [ema], et söök on ikkagi liiga kallis, et sulle ikkagi ei tasu süüa osta.“

Materiaalselt toimetulevates peredes võivad lapsed tunda toidust puudust, seda lapsevanemate hoolimatuse tõttu, kes ei taga lapsele toidu kättesaadavust. Annika kirjeldab järgmises tsitaadis, kuidas vanemate hoolimatus laste toitumise suhtes sundis lapsi ise endale süüa otsima ja seda tegema õppima. Nad tundsid nälga, toitusid üksluiselt, mis tingis toitainete puuduse. Kui isa oli tööl ja ema ei tegelenud laste esmaste vajaduste rahuldamisega, tuli lastel endal leida lahendus söögi hankimisel.

Annika: „Ma vist olingi viiene, kui ma ise õppisin süüa tegema. Et alguses me närisime niisama... spagette ma mäletan kuivalt. Siis vaikselt õppisin ise putru keetma ja suppi tegema.“ /.../ „Aga no ütleme, et kui sul seisab nurgas kaerahelbekott ja sa sööd seda hommikul, lõunal ja õhtul või siis nisutang näiteks, no mis oli odavam.“ /.../ „Et see söögi teema oli meil koguaeg väga oluline, kui me lapsed olime. Köht oli ikka tühi ka.“

Mõne uuritava vanem oli ise pärit lahutatud või ühe vanemaga perest või suisa lastekodust. Ka arvati vanemal olevat psüühikahäire, mis võib selgitada puudulikke vanemlike oskusi.

Laura: „Kui ma pärast nüüd, mingi aeg sain teada, et tema [ema] käis üldse erikoolis, millest ma ei teadnud varem“ /.../ „Mu ema on ise nagu lastekodust pärit.“

Merili: „Kasuisa oli tal [emal] ka surnud. Ta [ema] kolis oma tädi juurde, kui ta käis koolis. Ma ei tea kui vanalt. Siis ta oma emaga üldse ei suhelnud. Ühesõnaga isa tal ei olnud.“

Sarnaselt Linno, Soo ja Strömpli (2011) juhendmaterjalis välja toodule, tuli ka minu uurimusest välja, et alkohol ei ole üldiselt perevägivala põhjustajaks. Mõnel intervjueeritaval kodus tarvitati

alkoholi ja mõnel mitte. Üks intervjueeritav nimetas oma isa alkoholi tarvitamist, kuid isa ei olnud vägivallatseja, tema alkoholi tarvitamine pigem vähendas tema vanemakohustuste täitmist, jättes oma lapsed vägivallatsejast pereliikme kasvatada.

Laura: „*Saunaruumis hirmsasti pandi pidu. Et mul väga palju armastasid nad [ema ja kasuisa] sellel ajal juua alkoholi.*“

Merili: „*Mitte keegi ei joonud. Ei joond, ei suitsetand.*“

Annika: „*Näiteks meie peres oli see, et meil ei old alkoholi, meil mitte keegi ei joonud.*”

Kokkuvõtvalt öeldes intervjueeritavate lapsepõlve perestruktuurid erinesid oluliselt üksteisest, Samas ilmnes, et perestruktuurist ei olenenud perevägivalda toimumine, vaid muudest teguritest. Uuritavate kodus esines mitmeid kasvukeskkonda kahjustavaid tegureid: alkoholi liigtarbimist, vanema vaimse tervise probleeme, vaesust, pidevat elukohavahetust ja vägivalda. Seega võib teatud tingimustel esineda perevägivalda mistahes tüüpi perekonnas.

3.2 Heaolu tähendus

Me tunneme teise inimese heaolu vastu huvi, näiteks küsides: „Kuidas sul täna läks?“ Samas me ei mõtle heaolu terminites ega teadvusta, et räägime just inimese heaolust. Heaolu küsimuse peale ei osanud uuritavad kohe vastata, neil oli raske selgitada, mis heaolu on. Peale veidike mõtlemist andsid vastajad heaolule tähenduse pidades eelkõige silmas lähedasi suhteid ning perekonda. Heaoluks peeti olukorda, *kui kõik on hästi*. Uuritavad määratlesid heaolu subjektiivse heaolu komponentide kaudu, siin põimuvad kognitiivne ja emotsionaalne pool ja võrdlus enda subjektiivse standardiga ja ootustega.

Jaanus: „*Heaolu, see on see, kui ma olen õnnelik, kui ma olen enesega rahul, kui asjad kulgevad nii nagu mina soovin.*”/.../

Üks vastaja nimetas ka konkreetseid materiaalse heaolu ja esmatasandi vajadustega seotud aspekte, nagu näiteks enda mugav kodu ja piisavalt toitu. Tõenäoliselt võis ajendada intervjueeritavat heaolu niiviisi defineerima tema lapsepõlve kogemused, kuna tema lapsepõlves olid nimetatud esmatasandi vajadused puudulikult tagatud. Lisaks nimetati väga olulist tegurit – turvatunne.

3.2.1 Lapse heaolu määratlus

Lapse heaolu kirjeldamine valmistas intervjueeritavatele oluliselt rohkem raskusi kui heaolu üldine määratlemine. Mõned intervjueeritavad ei osanudki konkreetselt välja tuua lapse heaolu tähendust, mis ühest küljest võib tähendada seda, et nende jaoks on heaolu ja lapse heaolu sama tähendusega. Teisalt lapse heaolu küsimuse peale hakkasid intervjueeritavad rääkima oma lapsepõlvest ja perevägivalda sündmustest lapsena, mis näitab, et nende heaolu lapsepõlves oli negatiivne. Nad ei tundnud ennast lapsepõlves hästi ja neil oli raske sellest rääkida. Lapse heaolust rääkides toodi otseselt välja vanemate vastutus lapse heaolu tagamisel.

Merili: „*Esimese asjana tagavad vanemad lapsele heaolu.*“

Viktoria: „*Esmane on ikkagi perekond, vanemad.*“

Annika: „*Vanemad ikka, mitte keegi teine ei saagi seda teha. Laps sõltub sellest vanemast.*“

Paar intervjueeritavat tõid lapse heaolust rääkides välja jällegi lähedaste suhete tähtsuse nende jaoks, mis tähendas üksteisest hoolimist, aitamist ja toetamist.

Viktoria: „*Ilmselt kokkuhoidlik perekond.*“ /.../ „*Et ilmselt nagu just see side ja perekonnatunnetus, see vist ilmselt on kõik see.*“

Intervjuudest selgus, et heaolu loojaks võib olla ka lemmikloom, näiteks koer, mis näitab, et inimene, kellel on lapsena heaolutundes olnud puudujääke, võib eriti tähtsustada lähedust loomaga.

Viktoria: „*Vaata ma kirjutasin, sain koera.*“ /.../ „*Et näed, sihukesed väiksed asjad on ka ju heaolu eksju.*“

Uuritavad tõid ka välja soovi, et last koheldakse subjektina, isiksusena, kellel on oma soovid ja vajadused.

Jaanus: „*Aga päris lapsepõlvest alates, siis on heaolu see, et kõik on su ümber rõõmsad, keegi ei ole kuri su peale, arvestatakse sinu soovidega, tahtmistega.*“

Üks vastajatest kirjeldas lapse heaolu teema puhul õiglase kohtlemise olulisust, mis on üks lapse õiguste (ÜRO Lapse õiguste konventsioon) alusprintsipi ning heaolu näitaja. Ebaõiglase kohtlemise tajumine kahandab uuritava sõnul heaolu.

Jaanus: „Siis kui sa lapsepõlves tunned, et sa oled midagi valesti teinud, sa oled karistada saanud või et sa ei tunne, et sa oled valesti teinud, sa teed ju lapsena kõiki asju õieti ja saad karistada. No vot see ongi see, mis negatiivsena mõjub.”

3.3 Lapsepõlve heaolu mõjutanud tegurid

Intervjueeritavad nimetasid lapsena nende heaolu mõjutanud teguritena nii materiaalseid (toit, riietus, elamistingimused) kui ka lähedaste suhete kvaliteeti. Turvalisusest rääkides seostati seda perevägivallaga või kirjeldades vägivallavaba elu, mis on üks heaolu tagavatest tingimustest.

Laura: „Ma ei tea, kas see oli vene aja selline mõtteviis. Meil oli selline mõtteviis, et mida vähem sa oma probleemidest kurdad, seda parem on. Mida rohkem sa oled üksinda, mida rohkem sa nagu omaendaga ise hakkama saad, seda parem on.“

Lapsepõlve heaolu mõjutanud aspektide väljaselgitamiseks palusin vastajatel joonistada ajatelg. Ajatelejele palusin neil kanda olulised sündmused, mis on nende heaolu lapsepõlves kasvatanud või kahandanud, mida on tajunud nii positiivsete kui ka negatiivsetena ja mis on emotsionaalselt neid mõjutanud. Kõik intervjueeritavad koostasid ajatelje sarnaselt – positiivsed sündmused telje peal ja negatiivsed telje all. Sündmused, millele nad ei osanud või ei julgenud anda konkreetset hinnangut, kas positiivne või negatiivne, märkisid nad teljejoone peale.

Sündmused palusin võimalikult kronoloogilises järjestuses teljele märkida. See andis intervjueeritavatele parema võimaluse rääkida sündmustest ajalises järjekorras ja hiljem sündmuseid ajateljele juurde lisada või toetuda faktidele, mille nad olid oma lapsepõlve meenutades ajateljele juba märkinud. Intervjueeritavate jaoks, kellel oli lapsepõlves väga palju vägivaldseid sündmuseid, oli kronoloogilises järjestuses ajateljele sündmuste märkimine keerulisem. Ainult üks intervjueeritav ütles, et ta on psühholoogi juures ajatelge varem koostanud, teiste jaoks oli see esmakordne kogemus.

Intervjuude käigus joonistatud ajatelgedest vaata näiteid lisadest (Lisa 2 ja Lisa 3). Intervjueeritavad andsid hinnangu enda koostatud ajateljele, näidates niiviisi kriitilist suhtumist oma lapsepõlve.

Merili: „*Väga haige lapsepõlv. Sellist küll ühelegi lapsele ei taha.*“

Annika: „*Mul on kahju, et nii on üldse olnud, kui ma kõrvalt nagu vaatan, et keegi üldse pidi sellist elu elama.*”

Ajatelgedel kujutatud heaolu mõjutanud aspektidest parema ülevaate saamiseks koostasin tabeli (Tabel 1). Täiendasin tabelit intervjuudes räägitud teguritega, mida uuritavad ise ajateljele ei märkinud. Tabelis olen rühmitanud tegurid selle järgi, kas need käsitlesid konkreetseid isikuid, kohti ja tegevusi.

Tabel 1. Ajatelgedel ning intervjuudes kirjeldatud lapsepõlve heaolu mõjutanud tegurid

POSITIIVSED	NEGATIIVSED
<p>Lähedased isikud: vanavanemad, ema, isa, õed-vennad, kasuisa, poissõber</p> <p>Teised toetavad ja aitavad isikud: sõbrad, naabrid, tädi, pinginaaber, sõbranna ema, onunaine, kasupere, hoolekandeesutuse töötajad, sotsiaaltöötaja, logopeed, esimene klassijuhataja, koolikaaslased, põhikooli õpetaja, klassiõde</p> <p>Kohad: vanaema ja vanaisa juures, vöilillepöld, raamatukogu, kool, lastelaager, ühiselamu, hoolekandeesutus, garaaži lakapealne, haigla, lasteaed, trepialune peidukoht</p> <p>Tegevused: ujuma õppimine, koduloomade eest hoolitsemine, kirjutamine, jooksmas käimine, jalgrattaga sõitmine, käsitöoga tegelemine, kolimine (uude asulasse, korterist majja, vägivallatseja juurest ära kolimine, vägivallatseja ära kolimine), kasuisa raamatute põletamine, emaga koos olemine, korralik toitumine</p> <p>Tegevused kodu vältimise eesmärgil: koolis paljude huvialadega tegelemine, vöilillepöllul istumine, kiikumine, sõpradega mängimine, lugemine raamatukogus, kodust ära kolimine (perest eraldamine, ühiselamusse, poissõbra juurde), teadlik kodust eemal viibimine (viimase bussiga õhtul koju sõitmine)</p> <p>Olulised tegurid: jalgratas, lemmikloom, oma tuba, oma voodi, oma sissetulek</p> <p>Muud olukorrad: pereliikme terrori lõppemine, vabadusetunne, hirmu puudumine, vanemate lahusus, pereliikmed ei joo</p>	<p>Väärkohtlevad pereliikmed: füüsiliselt karistav kuri vanaisa; ähvardav, vaimselt terroriseeriv vanaema, terroriseeriv vend, füüsiliselt ja vaimselt vägivaldne ema, füüsiliselt ja vaimselt vägivaldne kasuisa, hooletusse jättev ema ja isa</p> <p>Teised vägivaldsed või ebameeldivad isikud: füüsiliselt kuri klassijuhataja, vägistaja, lasteaiakasvatatajad, alaväärstav kasupere ema, halvasti kohtlevad sugulased, süüdistav psühholoog, kogukond, kiuslikud sõbrad, nõudlik tädi</p> <p>Vägivald teiste pereliikmete vahel: vanaisa vägivald vanaema suhtes, ema võttis vanaemalt pension ära, vanaisa tappis vanaema, kasuisa vägivald venna vastu, vanaema jättis venna ööseks õue</p> <p>Kehvad elamistingimused: puudus oma tuba, majas ei olnud vett, puudusid pesemisvöimalused, elektrit ei olnud, külm elamine</p> <p>Tegevused: füüsiline karistamine, tõrjumine, (õppimisel) abita jäämine, liiga noorena kooli minek, kolimine, koolivahetus, kolimine</p> <p>Muud olukorrad: ebapiisav toitumine, kalorivaene toit, katkised riided, rahapuudus, vanemate alkoholism, vanema surm</p>

3.4 Lapsepõlve heaolu kahandanud tegurid

Nagu eelnevas alapeatükis on välja toodud, on heaolu allikaks last ümbritsevad suhted, eelkõige suhted lapsevanematega, aga ka suhted lasteaias, koolis, sõprus- ja naabruskonnas. Ühe heaolu kahandava tegurina toodi välja kolimist tingituna pere põgenemisest lastekaitset teostavate ametnike eest. Mis tähendas perevägivald all kannatale lapsele abita jäämist ja ühtlasi perevägivald jätkumist.

Viktorია rääkis oma ema surmast, mis tema enda hinnangul alandas tema heaolutunnet. Vestluse käigus selgus, et eelkõige kahandas tema heaolu vägivaldse vanaema saabumine ja isa alkoholism.

Viktorია: „Isa, kui ema ära suri, siis isal tekkis ka kohe alkoholism. Ta oli nagu, ta oli läbi omadega. No ja siis see vanaema toodi meile.“

Rääkides lapsepõlve heaolu mõjutavatest teguritest, kirjeldasid intervjuueeritavad valdavalt perevägivald sündmuseid ning seetõttu keskendungi peamiselt neile.

3.4.1 Vägivalla kogemused lapsepõlves

Perevägivald anti tähendus eelkõige läbi oma elu jooksul kogetud sündmuste. Perevägivald kui mõiste kirjeldamisel toodi näiteid oma isiklikest kogemustest või mis jälle need sündmused on intervjuueeritavale jätnud. Mõne uuritava jaoks oli vaimne vägivald palju hullem kui füüsiline, samas tunnetatakse nii vaimset kui ka füüsilist vägivalda arvestatava terrorina. Intervjuudest selgus, et intervjuueeritavad ei nimetanud lapsena vägivallajuhtumeid vägivallaks, vaid tõlgendasid seda ühe väga halva ja ebameeldiva kogemusena.

Laura: „Ma arvan ma ei defineerinud seda, mitte kunagi päriselt selleks. Lihtsalt raske päev oli. Ma ei defineerinud kunagi seda selleks, et miski on nagu vägivald. Pigem ma nägin, et käituti kuidagi halvasti või jällegi raske päev.“

Võimalik, et nad ei tundnud toimunud ära vägivalda, sest neil ei olnud vastavat teadmist. Teisalt võib see viidata ka sellele, et päevast päeva elades vaenulikus ja vägivaldses keskkonnas, hakkavad nad seda pidamagi elu tavaliseks kuigi ebameeldivaks osaks.

Suures osas rääkisid intervjueeritavad perevägivaldast käsitledes lapsevanema vägivalda lapse vastu, nii vaimset kui ka füüsilist. Intervjueeritavad rääkisid olukordadest, kus nende vastu kasutas vägivalda ema või isa, vanavanem või kasuvanem. Vägivallatsejate erinevus intervjuudes toob välja, kui oluline on lapse vastu suunatud perevägivalda käsitledes rääkida just last kasvatavast isikust, mitte ainult lapsevanemast.

Väärkohtlemise põhjustena mainiti enda enureesi, tõenäoliselt võis see olla varasema vägivalla tagajärg, mis hakkas hiljem pereliikmeid häirima ning tõi kaasa uusi vägivallajuhtumeid. Teisalt toodi põhjusena välja ka näiteks naabrite juurest kaasa saadud purgitäie supiga koju tulemine või nooremate õdede-vendade pahandus, mille eest peeti vastutavaks vanemaid lapsi.

Vägivallaliikidest kirjeldati põhiliselt füüsilist. Füüsilisest väärkohtlemisest rääkides nimetati erinevaid käitumisakte, nagu esemega peksmine, löömine, hammustamine.

Jaanus: „*Peksa sain – rihmaga sain peksta, hüppenööriaga sain peksta.*”

Laura: „*Sellepärast, et kui rääkida püksirihmadest või ettejuhtuvatest mingisugustest asjadest, mille pärast sa ei saa magada või istuda. Ja siis nendel [ema ja kasuisa] on väga kohutavalt hea tunne veel pärast seda, sihuke jess, ma olen nagu nii kõva asja ära teind.*“

Annika tõi intervjuus välja palju erinevaid ema poolt toime pandud füüsilise väärkohtlemise viise, milleks oli kägistamine, käe selja taha väänamine ja hammustamine.

Annika: „*Et see oli üsna tõenäoline, et kui ta [ema] üle ukse vaatab sisse ja seal mõnda last näeb, siis ta läheb talle kallale lihtsalt.*“*!.../*

Lugudest ilmses, et vanemate poolt tekitatud sinikate ja muude kehavigastustega kaasnes lastel hirm ja ärevus ning pidev vaimse pinget all elamine. Ühe intervjueeritava puhul järgnes aastate pikkusele vaimsele väärkohtlemisele, sh mõnitamine ja solvamine, füüsiline vägivald kallale tulemise ja muude ründavate tegudena.

Intervjueeritav, kelle peres ei olnud füüsilist väärkohtlemist, tajus vaimset väärkohtlemist eriti tugevalt. Samuti tõi ta välja ähvardavat käitumist, mis põhjustas hirmutunnet.

Viktoria: „*Ma ei saa öelda, et ta füüsiliselt meid karistas, ta ei karistanud meid füüsiliselt. Aga see vaimne terror vaata koguaeg käis nagu, hirmu all ikkagi jah.*”

Lisaks kirjeldati intervjuudes vägivaldseid juhtumeid nagu et vägivallatseja ähvardus end ära tappa, laste ja teise vanema sõimunimedega kutsumine ja alandamine.

Annika: „[Ema] Ähvardas koguaeg, et ta tapab ennast ära. Sõimas, et isa on idioot ja meie oleme idioodivõsud. Ta lihtsalt kriiskas niimoodi./.../ „Ähvardas, et paneb maja põlema, et läheb rongi alla ja see oli ikka küll väga vastik.”

Kuigi intervjuueeritavad ise ei tõlgendanud hooletusse jätmist perevägivallana, selgub intervjuudest, et neid kõiki on mingil määral lapsena hooletusse jäetud. Lugudest, mis kirjeldasid hooletusse jätmist, jäi enim silma lapsevanema ükskõiksus lapsele toidu muretsemisel, puhaste ja korralike riiete tagamisel ja kodu korrashoidmisel, mis tähendab füüsilist hooletussejätmist. Puhaste riiete puudumine paistab eelkõige silma koolis, mis võib lõppeda kiusamisega.

3.4.2 Vägivalla pealtnägemise kogemus

Põgusalt puudutati ka vanemate omavahelise vägivalla teemat. Nii samuti nagu omaealiste vägivalla puhul, nii ka vanemate omavahelisest vägivallast räägiti vähe. Selle teema käsitlest libiseti üle, rääkides pigem tema enda vastu suunatud vägivallast. Samas saab nende intervjuude põhjal öelda, et isik, kes oli vägivaldne lapse vastu, oli vägivaldne ka oma kaaslase vastu. Ühel juhul olid vägivaldsed mõlemad vanemad. Vägivaldne käitumine peegeldus ka vanemate omavahelistes suhetes ja sageli tuli selle tõttu kodust põgeneda, seal hulgas ka öösel. Jaanus rääkis põgusalt, kuidas purjus vanaisa läks vanaemale kallale:

Jaanus: „No neid oli tõesti harva ja mitte midagi sellist, et vanaema kunagi ei käind ringi sinise silmaga või katkise ninaga. No see oli pigem selline raputamise teema võibolla või siis aint sõimlemine.”

Annika kirjeldas ka oma ema vägivaldset käitumist isa suhtes. Antud kirjeldusest tuli selgelt välja lapse abituse tunne vanemate vahelise vägivalla toimumise korral. Abituse tunne peegeldas eelkõige lapse süütunnet, et ta ei suutnud oma isa aidata. Ta rääkis ka sellest, kuidas ta proovis emalt selgitust saada, mõistmaks, miks ema isaga selliselt käitub.

Annika: „Isegi tead kõige hullem oli see kui sa kuulsid, kui ta isale öösel kallale läks. Ma siitamaani kuulen nagu neid, no kui isa vaata nagu, tal oli vaata valus. Ta tõmbas tal

küüntega kaela lõhki ja siis, ta nagu karjus või allasurutud vaata et see oli, see on kõige õudsam, seda ma ikka kuulen oma peas.“

Mainiti ka naabrite omavahelisest vägivalda, millest rääkides intervjueeritavad tõdesid, et nende enda kodus toimuv ei olnudki kõige hullem. Naabrite juures toimuvat perevägivalda mõisteti hukka ja rääkimisel oli tunda intervjueeritavate kaastunnet ohvrite suhtes.

3.4.3 Vägivald väljaspool kodu

Uuritavate heaolu lapsena ei kahandanud ainult kodus kogetud vägivald, vaid ka lasteaias või koolis kogetud vägivald, mis tähelepanuväärselt oli seotud pigem täiskasvanute poolt toime pandud vägivallaga. See võib tuleneda sellest, et intervjueeritavad ei omistanud lapsena nii suurt tähelepanu omaealiste käitumisele, kui täiskasvanute poolt neile suunatud vägivallale. Jaanus, kelle kooliaeg jäi nõukogude perioodi, kirjeldas oma vägivaldset klassijuhatajat, kes lõi oma õpilastele joonlauaga vastu sõrmi ja sakutas juustest. Lasteaias kogetud vägivalda kirjeldas Laura karistamisena, sest ta oli lasteaiakaaslase kleidilt aplikatsiooni eemaldanud.

*Laura: „Ja siis ma lõpuks sattusin WC-sse kinni, sest kasvataja pani mind sinna.“ /.../
„Ma mäletan kohutavalt hästi lasteaia WC-d, sest mind pandi sinna kinni kogu aeg.“*

Intervjueeritav, kelle lapsepõlvkodu elamistingimused oli kehvad ja pere vägivaldsus külale teada, koges tõrjumist ning hukkamõistu naabruskonnas. Uuritava sõnul jättis kogukonna halvustav suhtumine sügava jälje tema ellu, samas tema pere probleemidekõrval tundus see talle küll negatiivne, ent väiksema kaaluga heaolu mõjutav tegur.

Annika: „Ja see küla suhtumine meie peresse oli ka ju selline. Ma räägin, meie perekonnanimi oli sõimusõna. Need olid ikka hirmsad.“

3.5 Lapsepõlve heaolu suurendanud tegurid

Perevägivalda kogunud inimeste tagasivaatelistel meenutustel puhul oli põhirõhk vägivaldsetel ja ebameeldivatel sündmustel, mistõttu lapsepõlve heaolu suurendanud aspekte ei nimetanud uuritavad nii palju kui kahandavaid. Näiteks nimetati positiivsete aspektidena ühte lähedast

isikut, kellele sai toetuda. Enamasti olid heaolu positiivsed aspektid seotud kodust eemal olevate isikute, kohtade või tegevustega (Tabel 1).

Veel on tähelepanuväärne see, et enamik intervjueeritavate nimetatud positiivseid tegevusi on sellised, mida laps saab teha üksinda (nt jalgrattaga sõitmine, koduloomade eest hoolitsemine). Ainult üks intervjueeritav märkis ajateljje positiivse poole peale meeldiva tegevuse, millesse on kaasatud teised pereliikmed – emaga koos olemise.

Uuritavad mainisid erinevaid isikuid, kes on aidanud nende heaolu lapsena suurendada. Jutustustest nähtus, et nende isikute roll oli aidata uuritaval lapsena vägivallaga toime tulla. Üldiselt oli neil lapsena vähe inimesi, kellele toetuda või kelle abile loota. Mõne intervjueeritava jaoks oli ema, vanaema, vend või õpetaja vägivaldne isik, teise jaoks aga oli sama isik abistav ja toetav, kes kaitses vägivalla puhul.

Laura: „Ta [vanaema] tihtipeale ta lihtsalt nagu kaitses mind on ju.“ /.../ „Ja siis vanaema oli ainukene, kes oli ikkagi minu juures. Ta ei jätnud mind üksinda ka.“

Paljud positiivsena kirjeldatud tegevused kandsid vägivallaga toimetulemise funktsiooni. Näiteks kirjeldasid uuritavad vägivallaga toimetulemist hõlbustavate tegevustena lastelaagrites käimist, vanavanemate juures olemist, eakaaslastega õues mängimist. Lohutavate teguritena toodi välja ka lemmikloomadega tegelemist. Räägiti erinevatest kohtadest, mis tekitasid positiivseid emotsioone. Nii positiivsete paikadena kui ka tegevuste toimumiskohana toodi välja eelkõige sellised, mis olid kodust eemal või kuhu vägivallatseja ei tulnud. See näitab, et otsiti alternatiive kodus olemisele. Näiteks viibisid uuritavad pikalt koolis ja tegelesid erinevate hobidega, mida koolis pakuti. Annika kirjeldas raamatukogus lugemist, mis lisaks avardas ta silmaringi ning aitas mõista, et tema kodusel elul on puudujääke.

Annika: „Ma istusingi raamatukogus. Istusin ja lugesin raamatuid seal, niikaua kui... Ma teadsin küll, et ma pean selle bussi peale minema, aga siis ma meelega jätsin ennast bussist maha.“

Oli ka paar tähelepanuväärset sündmust, mida meenutati kõige positiivsemana lapsepõlvest. Ühe uuritava jaoks oli kõige positiivsemaks sündmuseks vöilillepõllul mängimine. Järgmisest katkendist on näha, kuidas vöililledest tüdrukute meisterdamine pakkus Laurale rahu ja turvatunnet ning sümboliseeris õnnelikku lapsepõlve.

Laura: „Teed seal [võilillepõllul] neid oma tüdrukuid, vot see hetk olin ma kohutavalt rahul, seepärast mitte kedagi ei olnud ja ma olen täiesti üks, oma võililledega.“ /.../ „See oli selline aeg, kus ma olin kõige õnnelikum, et kui nagu lapsepõlve üldse võtta, siis täpselt seal sellesama võilille põllu peal. Seal oli väga hea olla.“

Teine uuritav kirjeldades sündmust, kus väikese maakooli õpetajad tulid tema koju ajal, mil ema viibis haiglas, ja koristasid kogu elamise ära. Lisaks nõustasid isa ja kutsusid haigele lapsele arsti koju. See juhtum näitas, kuidas võõrad täiskasvanud pakkusid uuritava heaolu jaoks olulisi tegureid – hoolimist, korda ja rahulikku elutingimusi, millest ta senises elus oli olnud vajaka.

Annika: „See on üks mu parimaid mälestusi üldse lapsepõlvest.“ /.../ „[Õpetajad] koristasid, ma sain voodi endale, kuigi see tegelikult oli koguaeg minu voodi, ma magasin madratsi peal. Ja see oli mu lapsepõlve kõige õnnelikum aeg.“ /.../ „Et siis ma tundsin ennast turvaliselt ja ma tundsin lapsena ennast. Küll see pisikene vennakene oli minu juures, ma mäletan ta oli minu voodi ees hälliga, aga ma olin harjunud juba tema eest hoolitsema. Et see oligi kuskil kümne ja üheteist aasta vahel. Et minu pärast oleks võind nii jäädagi. Tuli ema koju ja läks kõik vanaviisi edasi. Talle ei sobinud ükski asi, mis seal oli ilusti ja hästi tehtud. Hakkas see psühhoterror ja vägivald.“

Kolimisel oli uuringus nii positiivne kui ka negatiivne tähendus. Positiivse puhul oli tegemist kolimisega paremate tingimustega elamispinnale, nagu kirjeldas Viktoria korterist oma majja kolimist. Ühe positiivse kolimisena toodi välja vägivallatseva isiku juurest teise pereliikme juurde kolimist, mille tingis lapse esimesse klassi minek, mitte aga soov vägivaldse isiku juurest lahkuda.

Kuigi minu uurimuse eesmärk ei olnud välja selgitada, kuidas perevägivald lõppes, selgus uurimistulemustest, et vägivalda lõpetas kas vägivallatseja või vastaja lahkumine kodust, millele sageli eelnes määrava tähtsusega sündmus. Sündmustena nimetati vägivallatseja trepist alla lükkamist ja naabrite sekkumist. Annika jaoks lõppes tema ema vägivaldne käitumine tema jaoks sotsiaaltöötajate sekkumisega, laste perest eraldamise kohtuotsuse täide viimisega.

Annika: „No see oli üldse positiivne moment, kui mind üldse kodust ära viidi.“

Paari intervjuueeritava puhul lisati ajatelje joone peale sündmused, mida ei tahetud liigitada ei positiivseks ega ka negatiivseks. Ühe intervjuueeritava puhul oli selleks venna surm, mida ta ei mäletanud negatiivsena, kuid positiivse sündmusena ajateljele seda kirjutada ei soovinud. Teisel

juhul oli intervjuueeritava õe sündimine, mis ei olnud tema jaoks positiivne sündmus, aga negatiivsena seda märkida ei tahtnud.

3.6 Eluga rahulolu hinnang

Palusin intervjuueeritavatel hinnata enda eluga rahulolu 11-punktilisel skaalal, kus 0 tähistab „ei ole üldse rahul“ ja 10 - „on väga rahul“. Eluga rahulolu kohta palusin hinnangut nii tagasivaateliselt lapsepõlve kohta kui ka intervjuueerimise hetkel. Enamik intervjuueeritavaid pakkus enda eluga rahulolu hinnanguks lapsena 1-3. Erandiks oli Jaanus, kelle hinnangul varieerus eluga rahulolu lapsepõlves 5-7. Viktoria andis kaks hinnet, maksimumilähedasena (9-10) hindas ta oma eluga rahulolu enne ema surma, siis kui pereelu oli vägivallavaba ja harmooniline. Pärast ema surma oli ta oma eluga rahulolu suhtes tunduvalt kriitilisem andes hindeks 3. Intervjuueeritavate hinnangud demonstreerivad selgelt vägivalla mõju eluga rahulolule.

Intervjuueeritavad hindasid eluga rahulolu täiskasvanuna oluliselt kõrgemalt: 6-9 punktiga. Annika hindas oma eluga rahulolu täiskasvanuna kahe hindega. Ta pakkus oma eluga rahulolu hindeks 6 selle perioodi kohta, kui ta vaimse tervise probleemid on võimendunud. Kui tal neid probleeme ei oleks, siis annaks ta hindeks 8. Merili ei olnud oma hinnangut andes endas kindel, hinnates oma eluga rahulolu vahemikus 6-9. Ta tõi välja, et on paljude asjadega oma elus hetkel rahulolematu, kuid otseselt ta neid ei nimetanud.

Intervjuudest tuli välja ka lapsepõlve kogemuste mõjusid täiskasvanueale. Toodi välja ärevushäireid ja depressiooni. Kõige rohkem on uuritavatel hinge peal halvad suhted pereliikmetega, eriti vägivallatsetajatega. Kuid vägivallatsetajaga keerulised suhted mõjutavad praegu uuritavate suhteid ka teiste pereliikmetega. Üks intervjuueeritav ei suhtle vägivaldse ema tõttu oma noorema õega.

Merili: *„Ja siis ma rikkusin õe sünnipäeva ära, sellepärast, et ma julgesin kasuisale öelda kõik, mis ma tast arvan.“*

Perevägivalla kogemine lapsepõlves mõjutab uuritavaid ka tänasel päeval, näiteks peale lapsepõlvekodust lahkumist ei ole intervjuueeritav oma vanemate juures 15 aastat käinud, sest see äratub ellu liiga palju valusaid lapsepõlve mälestusi. Jutustajad väljendasid oma suhtumist vägivalda tuues konkreetselt välja, et oma lapsi kasvatades nad ei tolereeri vägivalda üldse.

Laura: „Kuna ma ise olen seda [vägivalda] väga palju talunud, siis mina oma enda peres seda nagu absoluutselt välistan.“

Merili: „Minu meelest on puhtalt karjumine juba vägivald.“

Positiivsete mõjudena toodi välja korraarmastust ja nende endi hinnangul suuremat pingetaluvust. Uuritavate puhul oli tunda suuremat empaatiavõimet neid ümbritsevate inimeste suhtes. Ka nende ametialased valikud on sellised, mis eeldavad suuremat inimeste mõistmist ja võimet tajuda teise inimese vajadusi ja tundeid.

4 ARUTELU

Oma magistritöös uurisin lapsena perevägivalda kogenud täiskasvanute tagasivaatelisi meenutusi nende lapseõlve vägivallast ja selle mõjust heaolule ning erinevaid tegureid, mis aitas neil lapsena perevägivalda sündmustega toime tulla.

Lapseõlve heaolu teemast rääkides oli kõigi uuritavate fookus peamiselt peresuhetel, kooli- või muu keskkonnaga seotud teguritele nad tähelepanu eriti ei pööranud. Heaolu määramisel lähtuti eelkõige subjektiivse heaolu komponentidest, nt rahuolu lähisuhetega või pettumustunne, võrreldes neid enda subjektiivsete ootustega ja standarditega. Lapseõlves vägivalda kogenud intervjuueeritavad tõid lapsena heaolu mõjutanud teguritena välja eelkõige lapse turvalisuse ja lähedaste suhete kvaliteedi, mis on täiesti loomulik tulemus. Perevägivald ilmselgelt kahandabki turvatunnet ja halvendab peres omavahelisi suhteid ja need on teemad, mis on uuritavaid emotsionaalselt tugevalt mõjutanud ning jäänud aastateks meelde. Konkreetsemalt lapse heaolu määramisel räägiti oma lapseõlve perevägivalda kogemustest, mis näitab nende lapse heaolu negatiivsena. Rõhutati lapsevanema vastutust lapse heaolu tagamisel, mis on mõistetav arvestades lapse sõltumist täiskasvanust.

Lapse primaarseks keskkonnanaks on kodu ning sellega seonduv on enim last mõjutavaks teguriks. Intervjuueeritavate lapseõlve perestruktuur oli väga mitmesugune alates tüüpilisest bioloogiliste vanematega perest kuni koos vanavanematega elamiseni. Tulemustest selgus, et uuritavate lapseõlve heaolu kahandajateks ei olnud perestruktuur, vaid pigem pereprobleemid, nagu alkoholism, vaesus, lapsevanema vaimse tervise probleem ja kehvad vanemlikud oskused. See näitab, et pere düsfunktsionaalsus on üks võimalikest perevägivalda riskiteguritest ja oluline lapse heaolu mõjutaja.

Viiest intervjuueeritavast üks oli vägivalda lapseõlves normaliseeriv, nimetades seda kasvatusmeetodiks. Uuritavate heaolu mõjutasid negatiivselt erinevat liiki vägivalda kogemine. Samas tuli intervjuust välja, et üheks kindlaks tema lapseõlve heaolu ohustavaks teguriks olid perevägivalda erinevad vormid. Põhiliselt kannatasid uuritavad lapseõlves füüsilise vägivalda all. Füüsilise vägivalda puhul räägiti enim erinevate esemetega peksmisest, kuid meenutati ka tuppä lukustamist, kägistamist, käte väänamist, hammustamist.

Füüsilisele vägivaldale eelnes või sellega kaasnes vaimne vägivald. Üks intervjuueeritav rääkis ainult vaimsest vägivaldast, teised neli tõid välja vaimse vägivalda kaasnemise füüsilise

vägivallaga. Nimetati alandamist, mõnitamisena või füüsilise vägivalla kogemisega kaasnevana. Meenutati lapsevanema ähvardavat käitumist ja pidevat pinget järgmise vägivalla akti toimumise hirmus. Füüsilise vägivallaga kaasneb alati ka vaimne vägivald, olles sageli suuremaks lapse heaolu langetavaks teguriks. Intervjueeritavate jutustustest ilmnes, et tõsiseks probleemiks oli lapse hooletusse jätmine, mida käsitletakse samuti ühe perevägivalla liigina. Uuritavad ise ei nimetanud hooletusse jätmist perevägivallana, pigem räägiti lapsevanema ükskõiksusest toidu muretsemisel või puhaste riiete tagamisel. Puhaste riiete puudumisega võib kaasneda koolikiusamine, mis tuli ka intervjuudest välja.

Räägiti ka perevägivalla pealtnägemisest, kuid põgusalt. Sellest teemast libiseti üle, mis võib tuleneda nende enda vastu suunatud vägivalla traumeerivamast mõjust kui vanemate vahelise vägivalla nägemine/kuulmine. Samas saab intervjuude põhjal tuua välja vanemate vahelise vägivalla puhul kogetava lapse abituse tunde.

Minu uuringus osalenute puhul ei olnud objektiivsed tegurid nagu nt elamistingimused või majanduslik olukord lapsepõlves nende jaoks nii olulised, kui lapsepõlves kogetavad inimsuhted. Need, kes on pikalt elanud puudustkannatavates tingimustes (kehvad elamistingimused, alatoitumine) nimetasid heaolu objektiivseid tegureid rohkem, mis oli üheks heaolu langetavaks teguriks.

Heaolu kahandava sündmusena toodi välja lapsevanema surm, samas selgus, et eelkõige oli heaolu kahandavaks asjaolu, et lapsevanema surma järel saabus perre uus last kasvatav isik, kes antud juhtumite puhul oli vägivallatsejaks.

Lapsepõlve heaolu mõjutava aspektina nimetati ka kolimist, mille põhjuseks ei olnud lihtsalt elukoha vahetus, vaid pere probleemidega tegeleva sotsiaaltöötaja vaateväljast kaugemale kolimine. Lisaks asjaolule, et uuritava jaoks jätkus vägivald ja ta jäi abita, halvenesid märgatavalt ka objektiivsed elamistingimused, kuna koliti elukohta, kus puudus vesi, elekter ja kütisvõimalused.

Heaolu suurendavaid tegureid meenus lapsepõlves perevägivalda kogenud intervjueeritavatel vähem kui negatiivseid asjaolusid. Toodi välja isikuid, kellele nad said lapsena toetuda või kelle abile loota. Isikutena nimetati nii pereliikmeid nt vend, vanaema, kui ka perest välja pool isikuid (õpetaja, sõbranna). Jutustustest nähtus, et nende isikute roll oli aidata uuritaval lapsena vägivallaga toime tulla. Üldiselt oli uuritavatel vähe inimesi, kes neid oleks aidanud.

Kirjeldati erinevaid heaolu tõstvaid tegevusi nt vanavanemate juures käimist, sõpradega mängimist, lastelaagrites käimist. Enamik intervjueeritavate nimetatud positiivseid tegevusi on sellised, mida laps saab teha üksinda (nt jalgrattaga sõitmine, koduloomade eest hoolitsemine). Peamiselt olid positiivsed tegevused seotud vägivallatsejat vältivate tegevustena. Heaolu suurendanud aspektidena nimetati ka erinevaid kohtasid, mis olid samuti kodust eemal või kuhu vägivallatseja ei tulnud, nt pikalt koolis viibimine või raamatukogus lugemine. Lapsevanematega koos positiivseid tegevusi üldiselt ei tehtud, mille üks põhjuseid on kindlasti asjaolu, et neil oligi palju hooletusse jätmist ja lapsevanem oli vägivallatseja.

Kui heaolu kahandava tegurina nimetati kolimist, siis oli kolimine ka üheks heaolu tõstvaks teguriks. Kolimisega kaasnes vägivallatseja juurest lahkumine või paremate elamistingimuste saamine.

Väga tähendusrikkad olid intervjueeritavate kõige positiivsemate sündmuste meenutamise lood. Kirjeldus õnnelikust lapsepõlvest võilille põllul, mis pakkus uuritavale lapsena turvatunnet ja rahu näitab, kuidas lapse jaoks oli üksi kodust eemal olemine kõige parem koht, kus ta olla sai. Meenutati lapsepõlve olulisima sündmusena võõraste täiskasvanute poolt lapse heaolu jaoks oluliste tegurite pakkumist nagu hoolimine, rahulikud elamistingimused ja korras kodu. Intervjueeritava jaoks oluline sündmus näitab, kui tähtsad on need tegurid lapse jaoks, arvestades, et tal eelnevalt neid ei olnud tagatud.

Ajatelje meetodi kasutamine lapsepõlvekogemuste visualiseerimiseks andis intervjueeritavatele võimaluse näha oma lapsepõlve heaolu tõstvaid ja heaolu langetavaid tegureid. Ajateljele sündmuste kronoloogiline märkimine tekitas intervjueeritavatel seoseid erinevate sündmuste vahel, mistõttu oli neil lihtsam meenutada lapsepõlves toimunut, kuna tähendusrikkaid sündmuseid oli mõnel intervjueeritaval väga palju. Ajateljele kirjutatud sündmustele tuginedes oli võimalus intervjueeritavatele esitada täiendavaid küsimusi perevägivalla sündmuste ja lapsepõlve heaolu mõjutavate tegurite kohta. Ajateljele märgitud sündmused andsid nii uuritavale kui ka mulle parema ülevaate lapsepõlves toimunud ja kogetust. Samas tuleb arvestada, et retrospektiivsete meenutuste puhul on isikute tundmusi mõjutanud vanusega omandatud teadmised, kogemused, hoiakud, aga ka lapsena kogetu enda jaoks lahti mõtestamine.

Eluga rahulolu hinnangutest tuli välja intervjueeritavate väga madal heaolu tase lapsena, mille puhul tuleb samuti arvestada, et hinnang on antud tagasivaateliselt. Uuritavate eluga rahulolu hinnangud praegu täiskasvanuna ei olnud võrreldes Eesti täiskasvanute keskmisega (Eurostat,

2019) madalamad. Mõned uuritavad andsid veel teisegi hinnangu oma täiskasvanuea eluga rahulolu kohta. Need hinnangud jäid aga riigi keskmisest madalamaks. Tagasihoidliku skoori põhjuseks olid depressioon ja muud vaimse tervise probleemid, mis võisid olla lapsepõlves kogetu tagajärjeks. Kokkuvõtvalt näitasid minu töö tulemused uuritavate retrospektiivsete meenutuste põhjal, kuidas perevägivald mõjutab negatiivselt heaolu lapsena ja kuidas meenutustes domineerivad negatiivsed sündmused. Kirjeldatud positiivsed lapsepõlvekogemused ei olnud üldiselt seotud pereliikmetega koosolemisega.

KOKKUVÕTE

Oma magistritöös uurisin lapsena perevägivalda kogenud inimeste tagasivaatelist hinnanguid oma lapsepõlve heaolule ja keerulistes olukordades toimetulekut hõlbustanud teguritele. 2020. aasta märtsi kuus intervjuueerisin viit lapsena perevägivalda kogenud täiskasvanud isikut. Lapsepõlvekogemuste visualiseerimiseks kasutasin lisaks intervjuule ajatelje meetodit. Intervjuueeritavad joonistasid ajatelje ning märkisid sellele nende lapsepõlves olulised sündmused, mis on neid enim mõjutanud ja nende heaolu suurendanud või vähendanud.

Enne intervjuude teostamist oli tähendusrikas asjaolu, et intervjuueeritavate leidmiseks sotsiaalmeediavõrgustikku üles pandud kutsele reageeris väga suur hulk inimesi, mis näitab, et perevägivallast julgetakse rohkem rääkida ja on palju inimesi, kes on lapsena kogenud vägivalda, mis on neil endiselt teravalt mälestustes meeles ja mida nad soovivad teistega jagada.

Lapse turvalisus ja lähedased suhted on enim lapse heaolu mõjutavad tegurid, siinjuures rõhutasid uuritavad lapsevanemate vastutust lapse heaolu tagamisel. Lapse heaolu määratleti lapsepõlve perevägivalla kogemustest rääkides, mis näitab uuritavate enda lapsepõlve heaolu negatiivsena. Heaolu kahandajatena kirjeldati erinevaid pereprobleeme nagu alkoholism, vaesus või lapsevanema vaimse tervise probleem ja kehvad vanemlikud oskused. Heaolust rääkides pöörati oluliselt vähem tähelepanu kooli- või muu keskkonnaga seotud teguritele.

Vägivalla liikidest kirjeldati nii vaimset kui ka füüsilist vägivalda, mida kasutasid lapse vastu erinevad last kasvatavad isikud – ema, vanaema, vanaisa, kasuisa. Vägivalla sündmused leidsid aset uuritavate lapsepõlvekodus. Meenutati füüsilise vägivallaga kaasnevat vaimset vägivalda, mis sageli on suuremaks lapse heaolu langetavaks teguriks. Jutustustest selgus ka lapse hooletusse jätmist, mida uuritavad ise ei määratlenud perevägivallana. Kuigi vägivalla pealtnägemise kogemusest räägiti põgusalt, saab tuua välja uuritava kirjeldatud abituse tunde vanemate vahelise vägivalla kogemisel.

Heaolu suurendavana kirjeldatud tegevused, nagulastelaagrites käimine, vanavanemate juures olemine või eakaaslastega õues mängimine, kandsid meenutustes vägivallaga toimetulemise funktsiooni. Uuritavate positiivsetena nimetatud tegevused lapsepõlves olid enamasti sellised, mida laps saab teha üksinda (nt jalgrattaga sõitmine, koduloomade eest hoolitsemine). Heaolu suurendanud aspektidena nimetati ka erinevaid kohtasid, mis olid kodust eemal või kuhu vägivallatseja ei tulnud, nt pikalt koolis viibimine või raamatukogus lugemine. Isikuid, kellele

nad lapsepõlves loota oleksid saanud ja kes oleks neil aidanud vägivallega toime tulla, oli uuritavatel vähe. Jutustustest nähtus, et nende isikute roll oli aidata uuritaval lapsena vägivallega toime tulla.

Palusin intervjueritavatel hinnata oma eluga üldist rahulolu tagasivaateliselt lapsepõlves ning nüüd täiskasvanuna 0...10 punkti skaalal, kus 0 tähistab „ei ole üldse rahul“ ja 10 - „on väga rahul“. Tagasivaateliselt antud lapsepõlve elug rahulolu hinnang oli väga madal peegeldades tõsist kriitilisust oma elu suhtes. Täiskasvanuna ei olnud üldine rahulolu eluga madalam võrreldes eestlaste keskmise eluga rahulolu hinnanguga. Samas saab välja tuua mõne intervjueritava kahetise hinnangu või skaalal väga suure vahega antud hinnangu, mis on oluliselt madalamad Eesti keskmisest hinnangust. Madalama hinnangu põhjuseks olid vaimse tervise probleemid, mis võisid olla lapsepõlves kogetu tagajärjeks.

KASUTATUD KIRJANDUS

Anderson, K.M. ja Bang, E-J. (2012). Assessing PTSD and resilience for females who during childhood were exposed to domestic violence. *Child and Family Social Work*, 17, (lk 55-65). doi:10.1111/j.1365-2206.2011.00772.x

Anderson, K.M. ja Bernhardt, C. (2020). Resilient Adult Daughters of Abused Women: Turning Pain Into Purpose. *Violence Against Women*. 26(6-7), 750-770. DOI: 10.1177/1077801219842946

Bachmann, T. ja Maruste, M. (2003). Psühholoogia alused. Tallinn: Ilo.

Ben-Arieh A., Casas F., Frønes I., Korbin J.E. (2014). Social Psychology and Child Well-Being. A. Ben-Arieh, F. Casas, I. Frønes ja J. E. Korbin (toim.). *Handbook of Child Well-Being: Theories, Methods and Policies in Global Perspective* (lk 1-27). Dordrecht: Springer Science. doi.org/10.1007/978-90-481-9063-8_134

Berends, L. (2011). Embracing the Visual: Using Timelines with In-depth Interviews on Substance. *The Qualitative Report*, 16(1), (lk 1-9). DOI:10.46743/2160-3715/2011.1036

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge: Harvard University Press.

Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the family as a context for human development: Research perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), (lk 723–742). doi.org/10.1037/0012-1649.22.6.723

Casas, F. (2011). Subjective Social Indicators and Child and Adolescent Well-being. *Child Indicators Research*, 4, (555–575). //doi.org/10.1007/s12187-010-9093-z

Child Well-Being. (lk 635-661). Dordrecht: Springer Science. doi.org/10.1007/978-90-481-9063-8_152

Cummins, R.A. (2014). Understanding the Well-Being of Children and Adolescents Through Homeostatic Theory. Ben-Arieh, A., Casas, F., Frønes, I., Korbin, J. (toim), *Handbook of*

Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (2018). *Handbook of qualitative research*. 5th ed. Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Diener, E. (2006). Guidelines for National Indicators of Subjective Well-Being and Ill-Being. *Applied Research Quality Life*, 1, (lk 151–157). doi.org/10.1007/s11482-006-9007-x

Diener E. (2013). The Remarkable Changes in the Science of Subjective Well-Being. *Perspectives on Psychological Science*, 8(6), (lk 663-666). doi: 10.1177/1745691613507583. PMID: 26173230

Global status report on preventing violence against children. (2020). Geneva: World Health Organization. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO

Gregory, A., Arai, L., MacMillan, HL., Howarth, E., Shaw, A. (2020). Children's experiences and needs in situations of domestic violence: A secondary analysis of qualitative data from adult friends and family members of female survivors. *Health Soc Care Community*, 28, (lk 602-614). doi.org/10.1111/hsc.12893

Kutsar, D. (2008). Lapse heaolu vananevas Eestis. L. Ots (toim), *Uued ajad – uued lapsed.* (lk 96-111). Tallinn: TLÜ kirjastus.

Kutsar, D. ja Soo, K. (2020). Eesti noorte subjektiivne heaolu ja toimevõimekus. A.-A. Allaste ja R.Nugin (toim.), *Noorteseire Aastaraamat 2019-2020. Noorte elu avamata küljed.* (lk 7–24). Tallinn: Tallinna Ülikool.

Kõrreveski, K. (2011) Heaolu ja elukvaliteedi mõõtmisest OECD näitajate põhjal. *Eesti statistika kvartalikirjandus*, 4 (11), (lk 28-37) Tallinn: Statistikaamet.

Lagerspetz, M. (2017). Ühiskonna uurimise meetodid: sissejuhatus ja väljajuhatus. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Laherand, M.-L. 2008. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Infotrükk.

Lapse heaolu hindamise käsiraamat. (2017). Kasutatud 01.02.2021, www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf

Lastekaitseeadus (19.11.2014). *Riigi Teataja I.* Kasutatud 28.01.2021, www.riigiteataja.ee/akt/106122014001?leiaKehtiv

Linno, M., Soo, K. ja Strömpl, J. (2011). *Juhendmaterjal perevägivalda vähendamiseks ja ennetamiseks*. Kasutatud 01.02.2021, www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/perevagivalda_juhis_kovidele_veebi.pdf

Lähisuhtevägivalda ennetamise tegevuskava aastateks 2019–2023. (2019). Siseministeerium. Kasutatud 11.05.2021, www.sm.ee/sites/default/files/lsv_memorandum_040719.pdf

Naistevastane vägivald: Euroopa Liitu hõlmav uuring. (2014). Kasutatud 28.01.2021, doi:10.2811/60829

Naistevastase vägivalda ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioon. (11.05.2011). *Riigi Teataja II*. Kasutatud 28.01.2021, www.riigiteataja.ee/akt/226092017002#

OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being. (2013). Paris: OECD Publishing. doi.org/10.1787/9789264191655-en

Patterson, M.L., Markey, M.A. ja Somers, J.M. (2012). Multiple Paths to Just Ends: Using Narrative Interviews and Timelines to Explore Health Equity and Homelessness. *International Journal of Qualitative Methods*, 11(2), (lk 132-151). doi.org/10.1177/160940691201100202

Perälä-Littunen, S. (2008). Ülevaade uurimustest vanemliku mõtlemise pärandumise kohta – käbi ei kuku kannust kaugemale? L. Ots (toim), *Uued ajad – uued lapsed* (lk 83-95). Tallinn: TLÜ kirjastus.

Pinheiro, P. S. (2006). *World Report on Violence against Children*. The United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children.

Reinomägi, A., Sinisaar, H., Toros, K. ja Kutsar, D. (2013). Sissejuhatus: Lapse õigused ja heaolu. D. Kutsar (toim), *Laste heaolu* (lk 7-9). Tallinn: Statistikaamet.

Ryff, C. D. & Keyes, C. L. M. (1995). The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), (lk 719–727). doi.org/10.1037/0022-3514.69.4.719

Salla, J. ja Raudsepp, T. (2019). Perevägivalda tunnistanud laps kui abivajav laps. *Sotsiaaltöö*, 3, (lk 71-75.)

Sinisaar, H., Sepp, M. Paron, K. ja Reinomägi, A. (2013). Lapse toetamise võimalused. D. Kutsar (toim), *Laste heaolu* (lk 121-153). Tallinn: Statistikaamet.

Soo, K. ja Kutsar, D. (2019). Minu lapsepõlve 'õnn' ja 'õnnetus' seoses hariduse ja õppimisega: üliõpilaste mälestusi kooliajast. *Mäetagused*, 74, (lk 99–124). DOI:10.7592/MT2019.74.soo_kutsar

Soo, K. ja Kutsar, D. (2020). *Kuidas elad, Eestimaa laps? Ülevaade 8-12-aastaste laste subjektiivsest heaolust*. Tartu: Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut.

Subjective well-being. (2019). Eurostat Statistics Explained. Kasutatud 06.05.2021, ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Subjective_well-being_-_statistics#Overall_life_satisfaction_in_the_EU

The Good Childhood Report 2020. (2020). London: The Children's Society.

Traks, K. (2018). Anne Daniel-Karlsen – pühendunud perevägivallas kannatanud laste aitamisele. *Sotsiaaltöö*, 1, (lk 3-6).

Tulving, E. (1994). *Mälu*. Tallinn: Kupar.

Williams, H.L., Conway, M.A., & Cohen, G. (2008). Autobiographical Memory. *Memory in the Real World (3rd Edition)*, Hove, UK: Psychology Press. (lk 21-90).

ÜRO Lapse õiguste konventsioon. (1996). Mitteametlik tõlge. *Riigi Teataja II*. Kasutatud 28.01.2021, [//www.riigiteataja.ee/akt/24016](http://www.riigiteataja.ee/akt/24016)

LISAD

Lisa 1 Intervjuu kava

Sissejuhatavad küsimused

- Mida tähendab Teie jaoks heaolu?
- Mis Teie arvates tagab heaolu ja mis seda vähendab?
- Millised on lapse heaolu allikad?
- Mis on lapse heaolu ohustajad?

Ajatelje joonistamine

- Palun joonistage oma lapsepõlve ajatelg (*defineen ajatelje*) ning märkige sellele Teie elu olulised sündmused, mis on Teie heaolu suurendanud või seda vähendanud? *Täpsustan, kuidas seda joonistada ja toon erinevaid ajatelje näiteid.*
- Ajateljele saate lisada sündmuseid ka hiljem intervjuu jooksul.

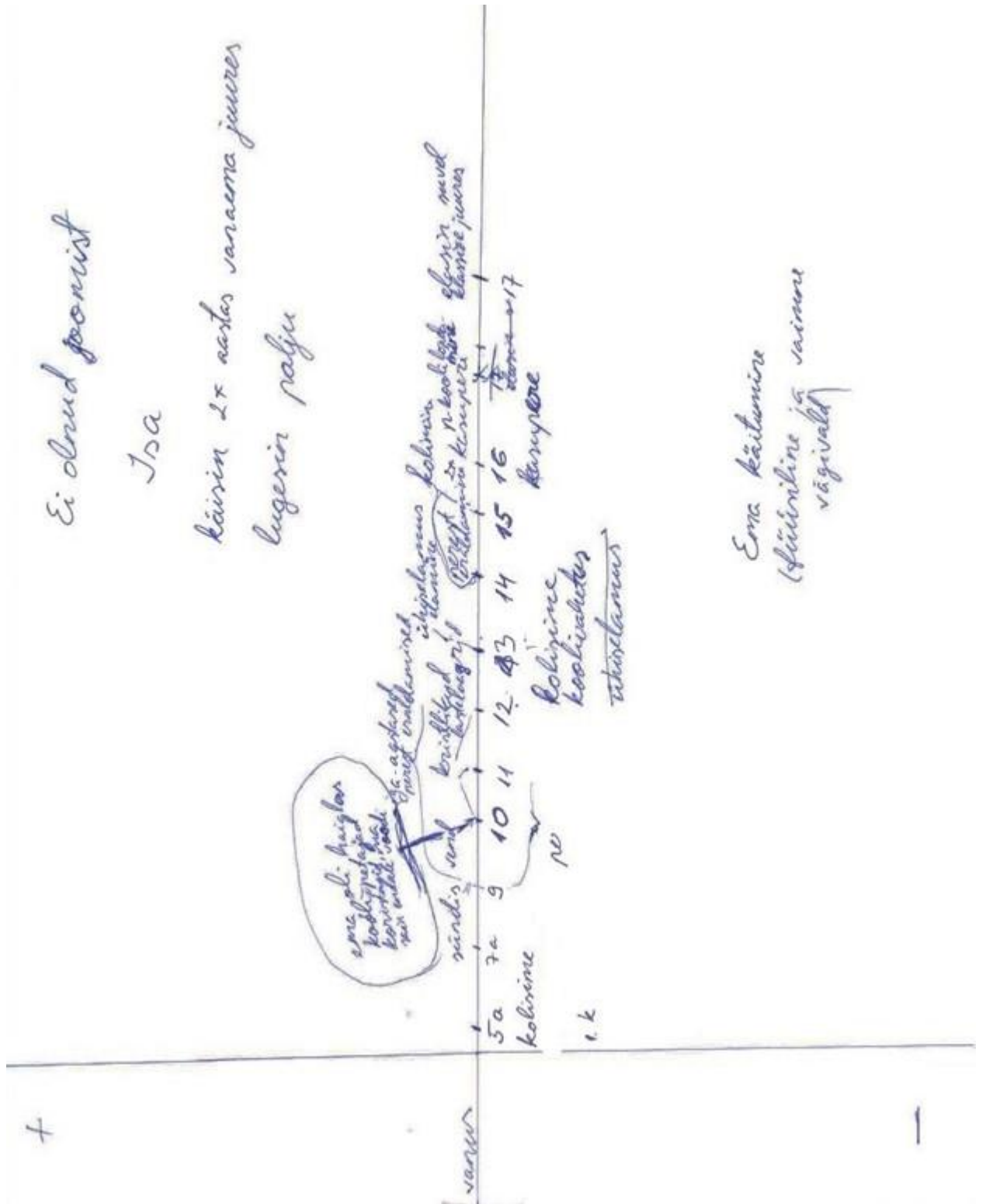
Küsimused ajatelje ja heaolu mõjutanud sündmuste kohta

- Palun jutustage, mida need sündmused Teie jaoks lapsena tähendasid? Milliseid tundeid või mõtteid need tekitasid? Kuidas Teid mõjutasid?
- Milline oli Teie hinnangul kõige ebameeldivam sündmus ja kõige positiivsem sündmus?
- Kuidas Te neile sündmustele praegu tagasi vaatate?
- Kuidas on need sündmused mõjutanud Teie praegust elu?

Täiendavad küsimused

- Rääkige oma lapsepõlve perest. Kellega koos lapsepõlves elasite? Millised olid Teie suhted pereliikmetega? Milline oli Teie pere materiaalne toimetulek?
- Mis on aidanud Teid lapsena negatiivsetest olukordadest üle saada või nendega toime tulla? Näiteks mõni olukord, inimene või Teie enda omadus.
- Mida Teie jaoks tähendab perevägivald?
- Millal Te puutusite esimest korda kokku perevägivaldaga?
- Kuidas perevägivald on mõjutanud teie heaolu lapsena? Mis tundeid see Teis tekitas?

Lisa 3 Ajatelg 2

Ei olnud põnnist

Isa

käisin 2x aastat vanema juures

lugerin palju

Ena käitumine
(füüsiline ja vaimne vägivald)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Relika Kerem,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Väga haige lapsepõlv“ - Lapsena perevägivalda kogenute hinnangud oma lapsepõlve heaolule, mille juhendaja on Kadri Soo (MA), reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Relika Kerem

24.05.2021